

**DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE
KOMPOZİSYON VE TASVİR**

Ömer Faruk Akün

“Türk Dil ve Edebiyatı Zümresi”

3041

İSTANBUL

1947

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	1
[GİRİŞ].....	2
DEDE KORKUD HİKÂYELERİNDE VAK'A KADROSU.....	5
VAK'ALARIN BİRBİRİNE BAĞLANMASI.....	19
TAHKİYEDE ÖLÇÜLÜLÜK ve ÜZERİNDE DURULAN HUSUSLAR.....	28
HİKÂYELERDEKİ PLAN.....	39
TAHKİYENİN OBJEKTİFLİĞİ.....	44
DEDE KORKUD HİKÂYELERİNDE TASVİR.....	46
HAREKETİN TASVİRİ.....	50
HAREKETİN TASVİRİNDE MÜŞAHADE ve TESELSÜL.....	54
SAVAŞ TASVİRLERİ.....	57
TABIATIN TASVİRİ.....	62
TABIATA DAİR TASVİRÎ ve TAVSİFÎ PARÇALAR.....	65

Not: Tezin orijinalindeki sayfa numaraları [] içinde gösterilmiştir (haz. notu)

ÖNSÖZ

Dede Korkud hikâyelerinin ‘edebiyat san’atı’ bakımından tedkiki mühim, fakat ihmâl edilmiş bir araştırma sahasıdır. Şimdiye kadar yapılan tedkiklerin hemen hepsi, bu hikâyelerin teşekkülleri, tarihi, Türk an’aneleri[y]le, tarihî hadiselerle alâka ve münasebetleri, bazı destan ve halk hikâyeleri[y]le mevcut motif benzerlikleri mevzularına inhisar ediyor. Bunlar arasında edebiyatla alâkalı olanlarda, yalnız, hikâyelerdeki muhteva ve malzeme ile meşgul olunmuş, eserin asıl edebî yapısının tedkiki tarafına hiç gidilmemiştir. Bu tedkiklerin çerçevesini aşarak eseri sırf edebiyat cihetinden ele alan en esaslı tedkik olarak Zeki Ömer Defne’nin “*Dede Korkud hikâyelerinde edebî san’atlar üzerinde bir araştırma*” isimli tezini görüyoruz.¹ Araştırmacı bu değerli eserinde Dede Korkud hikâyelerinin edebî san’atlar itibari[y]le zenginliğini ortaya çıkarmış, yaptığı izahlarla onlardaki edebî san’atları daha zevkli bir şekilde sezmek ve kavramak yolunu açmıştır. Bu eserden sonra, edebî husus üzerinde aynı kuvvetle durmamakla beraber iki iki tedkik daha zikredebiliriz. Bayan Mebrure Rahmi tarafından yapılan “*Dede Korkud ve Manas’ta Bazı Benzeyişler*” isimli bir tezde hikâyelerin style directe, tekrarlar, tenâzur, isimlerin dâima tavsif edilmesi gibi edebî noktaları misallerle işaret ediliyor. Tez bunlardan başka “Tasvirlerin şahsî oluşu”, “Tabiat telakkisi” başlıklı kısımlar ihtiva ediyorsa da bu mevzular iyi işlenmemiş, pek sathî kalmıştır. Pertev Naili Boratav da, Dede Korkud hikâyelerine medhâl olmak üzere neşrettiği bir yazı serisinin “Hikâyelerin ifade hususiyetleri; nazım ve nesir meselesi”, “Hikâyelerin mevzuları, tahkiye ve teknik”, “Hazır çerçeve ve klişeler” kısımlarında, bu başlıkların delâlet ettiği mevzulura, umumî surette temas ediyor ve bazı kanaatlerini söylüyor.

Hikâyeleri edebî noktai nazardan tedkik eden başka araştırmalar bulamıyoruz. Hâlbuki Dede Korkud hikâyelerinin edebî ve estetik hususiyetlerini meydana çıkarmak için türlü edebiyat ve estetik tedkiklerine ne kadar ihtiyaç vardır. Dede Korkud’a dâir bir çok mevzu, [2] eser kitap hâlinde neşrinden beri otuz yıl geçtiği hâlde, hâlâ işlenmemiş, hatta ele dahi alınmamıştır.

Biz, bir an evvel her bakımdan tedkiki icâb eden bu güzel eserin, hiç olmazsa bir iki noktası ile meşgul olmayı kendimize zevkli bir vazife telakki ettik. Hikâyelerin *composition* ve *tasvir* bakımından bir tedkikini yapmak istedik. Hemen söyleyelim ki, bu mevzular üzerinde yapılmış hiçbir hususî tedkik mevcut değildir. Tahkiye mevzuuna, Pertev Naili, zikrettiğimiz makale serisinin iki buçuk sütun kadar tutan “Hikâyelerin

¹ Söz konusu tez 1988 yılında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları arasında basılmıştır (yay. hzl.).

tahkiye ve tekniği” kısmile biraz temas etmiştir. Tasvir hakkında ise henüz tek yazı yoktur. Müstakil tedkikine ilk olarak teşebbüs ettiğimiz “Dede Korkud hikâyelerinde composition ve tasvir” mevzuu için, bundan dolayı, yegâne istifade edilecek eser yine hikâyelerin bizzat kendileri oldu.

[GİRİŞ]

Bu etüdümüzde yaptıklarımızı kısaca işaret ediyoruz:

I. Composition

I- Hikâyelerin nasıl composé edildiklerini göstermeden evvel ihtiva ettikleri vak’a kadrolarını göstermek lâzım geldiğini düşünerek ilkin bu noktayı ele aldık. Bu, hikâyelerin, sayfasını en az olanında bile birçok vak’a ve hâdise anlatıldığını, dar bir zemine çok şey sığdırıldığını görüyoruz. Bunların ‘uzun hikâye’ (nouvelle) ve ‘kısa hikâye’ (conte) sınıflarından hangisine gireceğini mütalâa ettik, bugünkü hikâyelerle mukayesesini yaptık. On iki hikâyenin geniş kadrosunu vazih olarak göstermek için vak’a tablolarını çıkardık.

II- Bundan sonra, geniş bir kadro teşkil eden bu vak’aların nasıl composé edildiğini tedkike başladık. Bütün vak’aların teselsülî bir surette, birbirlerine çok sıkı münasebetlerle bağlandığını, her vak’anın kendisinden sonra gelen vak’ayı hazırlamak fonction’unu hâiz olduğunu tesbit ettik. Üç hikâyenin bu bakımdan tahlilini verdik.

III- “Tahkiyede ölçülülük” kısmında vak’aların ölçülü bir tarzda hikâye edildiğini, mevzudaki ehemmiyetlerine göre geniş veya kısa anlatıldığını gösterdik. Ölçülülük bakımından Homer’deki tahkiye ile mukayese yaptık. Dede Korkud hikâyelerinin ‘retardation’ kusuruna [3] düşmediğini tesbit ettik. Yine bu, bölümde hikâyelerde en çok hangi noktalara ehemmiyet verildiğini de ayrıca gösterdik.

IV- On iki hikâyenin mukayeseli tedkiki neticesinde hepsinin muayyen bir plân dâiresinde composé edildiğini gördük. Hepsinde vak’alara muayyen tarzda giriliyor, muayyen tarzda inkişaf ettiriliyor, muayyen tarzda neticelendiriliyor.

V- Bu kısımda composition bakımından yaptığımız tahlilleri terki edtik. Hadiselerin kronolojik sıralarına çok riâyet edildiğini, bunların teselsül safhalarından hiçbirinin adlanmadığını, zamanca başta geçen hiçbir safhanın, hikâyenin sonunda meydana çıkarılmak üzere ‘arka plân’da saklanmadığını bu bakımlardan tahkiyenin *objektif* olduğunu gösterdik. Objektif ve subjektif tahkiye tarzlarını mukayese ettik.

II. Tasvir

Bu bölümde, Dede Korkud hikâyelerindeki tasvirlerin estetik izah ve tenkidini yapmağa çalıştık.

1. Tasvirlerin zengin olmadığını, bunlardaki monde d' image'ın muayyen bir çerçeve dışına çıkmadığını klişe hâlinde kullanıldığını;

2. Mevzuu statik ve dinamik objeler olan tasvirler arasında bir mahiyet farkı bulunduğunu, statik tasvirlerin 'eşya'nın (choses) yalnız bir cüz'ünü aldığını ve bunu tavsif etmekten ileri geçemediğini;

3. Statik objelerin bütün hâlinde tasvirinin yapılmadığını;

4. Hareket tasvirlerinin dynamique objeyi bütün hâlinde anlattığını;

5. Hareket tasvirlerinde yalnız action'a ehemmiyet verildiğini şekli ve plastik hususlar üzerinde durulmadığını;

6. Hareket tasvirlerinde her hareketin bir pozda anlatılmayıp birçok pozlar ile müselsel bir surette takib edildiğini;

7. Bütün hareket tasvirlerinin tafsilâtlı olmadığını, çoğu zaman kısa geçildiğini gösterdik. [4]

8. Savaş tasvirlerinin muayyen bir kadro ve planda olduğunu belirttik, bu hususta bazı örnekler aldık.

9. Tabiat tasvirlerinin çok mahdut olduğunu, müstakil tabiat tasvirleri bulunmadığını, tabiata aid şeylerin bir münasebet dolayısı ile zikredildiğini, hislere çerçeve olmak üzere kullanıldığını izah ettik ve gösterdik. Ayrıca tabiata aid bütün tavsifi ve tasvirî parçaları toplayıp tasnif ettik. [5]

DEDE KORKUD HİKÂYELERİNDE VAK'A KADROSU

Kitab-ı Dede Korkud'u teşkil eden hikâyelerin en mühim hususiyeti bunlardaki vak'a kadrosunun geniş ve zengin oluşudur. Bu hikâyelerin hepsinde muhakkak birden fazla vak'a görülür. Her hikâyenin, içine birkaç vak'ayı alan, geniş bir kadrosu vardır. Hikâyelerde mevzu, tek ve ufak bir vak'aya veya bir vak'anın yalnız bir tarafına münhasır kalmıyor.

Dede Korkud hikâyeleri bugünün okuyucusunun alışkın olduğu dar hikâye çerçevesinden bu bakımdan fark göstermektedir. Mevzuu kuran vak'alar bu hikâyelerde ta gerilerden orijinlerinden ele alınarak bitimlerine kadar geçirdikleri bütün safhalarile anlatılırlar. Vak'a içinden bir iki

nokta seçilip yalnız bunlar üzerinde durulduğu vaki değildir. Vak'a 'totalité'si ile alınıyor ve hikâye olunuyor. Zamanımızın hikâyesi ise 'vak'a'yı bütün safhalarile değil sâde seçilen birkaç noktasından anlatıyor. Vak'a, artık, orijinininden bitimine kadar bütün kronolojisi bütün yayılımı ile hikâyeye alınmıyor. Ancak birkaçı seçiliyor, bakış ve alâka bunlara tevcih ediliyor. Diğer noktalar ya tamamen bırakılıyor, yahut bazen kısaca işaret edilip geçiliyor. Fakat bunlar 'raconté' edilmeyip sadece 'bildirilmiş' oluyorlar. Bugün ki hikâyede vak'a totalité'si ile değil bazı 'cüz'ler ile mevcuttur. 'Hikâye' zamanımızda vak'aca 'totalité'den' hayli uzaklaşmış 'cüz'îleşmiştir. Vak'aları yahut insanın hayatından herhangi bir safhayı daha tam daha bütün olarak nakil vazifesini, bugün 'uzun hikâye' ve bilhassa 'roman' üzerine almış bulunuyor.

Vak'a kadrosu bakımından Dede Korkud hikâyelerini 'narratif' nevi-ler içinde 'uzun hikâye' sınıfına ithal etmek lâzım gelir. Sayfa sayılarına bakarak bunları 'kısa hikâye' addetmek, hikâyelerin vak'a kadrosunu hiç nazar-ı itibara almamak demektir. 'Küçük hikâyede' çerçeve dardır; ufak bir vak'a yahut bir vak'anın bir iki noktası anlatılır. Halbuki Dede Korkud hikâyelerinde az sayfaya zengin bir vak'a kadrosu sığdırılmıştır. Sayfa miktarı herhangi bir narratif eserin 'küçük hikâye', 'uzun hikâye' ve 'roman' sınıflarından hangisine girebileceğini tayin için miyar olamaz. Böyle bir miyar kabul etmek edebî eseri riyâzî bir ölçüğe tâbi tutmak demek olur. Esas sayfa kemiyeti değil eserin capacité'sidir. Bazı muharrirler ufak bir hadiseyi en ince teferruatına kadar giderek mufassal tasvirler yaparak bir çok sayfalar kaplayan bir hikâye haline getirdiği gibi bazıları da dar bir zemine geniş bir vak'a kadrosunu yerleştirebilir. Uzunluğu ne olursa olsun birincide hikâyenin objesi cüz'î, [6] tek safhalı bir vak'ya dayanır. Dede Korkud hikâyeleri ikinci hâldeki mahiyeti hâizdir. Vak'aların, teferruat ve tafsilatı yapılmadan, karakteristik noktalarının kısaca ve sür'atle anlatılması suretiyle bu hikâyelerde geniş mevzular 'tek-sif' edilmiştir.

Kitab-ı Dede Korkud'un en az sayfa tutan hikâyelerinde bile bir çok vak'alar, hadiseler, sahneler görürüz. Bunlardan 'Begil oğlu Emren' hikâyesine bakalım. Hikâyenin esas vak'asını Emren'in, yerinden kalkamayacak raddede sakatlanmış olan babası yerine, hücum eden kuvvetli düşmanın karşısına çıkması ve savaşmasıdır. Fakat hikâye bu vak'dan ibaret değildir. Buraya gelinceye kadar; bir gün Bayundur Hanın meclisinde Gürcistan'dan yollanan hediyelerin doğurmuş olduğu bir vaziyet, o mecliste Emren'in babası Begil'in sınır beyi olması, bir yıl sonra davetli olarak bulunduğu bir avda Bayundur Hana kızıp darılması, yerine döndüğü zaman ailesine karşı muamelesini değiştirmesi, Han'a isyana karar vermesi ve karısının kendisini teskine çalışması, avunmak üzere çıktığı bir avda geçirdiği bir kaza, yatağa düşmesi ve sakatlandığını herkesten giz-

lemesi, karısının ondaki bu hâlin sebebini bir çok ısrarlardan sonra öğrenmesi, vak'ayı haber alan ve hücumla hazırlanan düşmanlar karşısında kendilerine yardımını dilemek üzere oğlunu Bayundur Han'a göndermek istemesi, Emren'in bunu gurur meselesi yaparak reddetmesi... gibi bir çok hadise ve sahneler hikâye edilmiştir. Eğer 'küçük hikâye' olsaydı bu vak'a ve sahnelerden yalnız bir kaç hikâyenin çerçevesine girebilirdi. Bu kadar yüklü bir vak'a kadrosu 'küçük hikâye'de görülmez. 'Küçük hikâye' için buradaki vak'alardan bir 'Begil'in sınır beyi olması' yahut bir 'Bayundur Han'a yıllık avda gücenme' hadisesi kâfi gelirdi. Begil oğlu Emren hikâyesi vak'aca zenginliğine rağmen yedi sayfayı aşmıyor. (Orhan Şaik Gökyay neşrine göre). Halbuki işaret ettiğimiz hadiselerin yalnız biriyle bu miktarda, hatta daha fazla sayfa işgal eden bir hikâye meydana getirmek mümkündür.

Dede Korkud hikâyelerindeki vak'a, hareket, hadise çokluğunu daha müşahhas olarak gösterebilmek için her hikâyenin vak'a tablosunu çıkarıyoruz: [7]

DIRSE HAN OĞLU BUGAÇ HAN HİKÂYESİ

I- 1. Bir gün Bayundur Han'ın oğlu ve kızı olmayan Oğuz beylerine protokolde aşağı bir mevki göstermesi;

2. Dirse Han'ın evlâdı olmadığı için bu muameleyle tâbi tutulması;

3. Oğulsuzluğunun sebebini karısından sorup kavga etmesi, karısının tavsiyesiyle bir ziyafet vermesi, içtimâî yardımlar yapması;

II- 1. Bunlardan sonra dünyaya gelen çocuğunun bir gün bir boğa ile boğuşup onu öldürmesi;

2. Çocuğa Dede Korkud tarafından ad konulması, babasının beylik vermesi;

3. Babasının mâiyetindeki kırk yiğidin kendisine haset etmesi, oğlunu öldürmesi için Dirse Han'ı düzme haberlerle kışkırtmaları;

III- 1. Dirse Han'ın Bugaç'la ava çıkması;

2. Mâiyetteki adamların, baba ve oğla hile yapmaları;

3. Dirse Han'ın oğlunu okla vurması;

IV- 1. Oğlunun dönmediğini gören anasının Dirse Han'dan Bugaç'ı sorması ve düştüğü analık ıstırabı;

2. Av yerinde oğlunu araması, onu yaralı olarak bulması, oğlu ile geçen bir muhavere, Bugac'ın babasından gizli olarak tedavisi;

V- 1. Mâiyetteki kırk adamın Dirse Han'ı düşmanlara teslim etmek üzere esir edip kaçırmaları;

2. Anasının Buğaç'tan, babasını kurtarmasını istemesi, Buğaç'ın babasını kurtarmağa gitmesi;

3. Baba ile oğulun karşı karşıya gelmeleri, birbirleriyle duygularını anlatmaları, Buğaç'ın babasını kurtarması.

SALUR KAZAN'IN EVİNİN YAĞMALANMASI HİKÂYESİ

I- 1. İçki meclisinde sarhoş olan Salur Kazan'ın bir av teklif etmesi;

2. Salur Kazan'ın, oğlu Uruz'u memlekette yerine bırakarak Oğuz beyleri ile ava gitmesi;

II- 1. Düşmanların Salur Kazan'ın yurduna hücum etmesi;

2. Karacuk Çoban'ın üzerine gelen düşmanla savaşması;

III- 1. Av esnasında Salur Kazan'ın kötü bir rüya görmesi;

2. Yerine dönmesi, memleketinin toprağından, suyundan,[8] hayvanlarından haber sorması;

3. Karacuk Çoban'la karşılaşması, aralarında cereyan eden muhavere, Salur Kazan'ın Karacuk Çoban'a yaptığı muamele;

IV- 1. Düşman beyinin içki meclisinde, Kazan Han'ın karısına sâkîlik yaptırmak istemesi;

2. Adamlarının esir kadınlar arasında onu bulmak için araştırma yapmaları, kadınlardan hangisinin o olduğunu anlamak maksadile oğlu Uruz'u öldürerek etinden kavurma yapmak istemeleri;

3. Anası ile Uruz'un, kadınlık şerefini korumak yahut Uruz'un feda olması şıklarından birini kabul etmek hususunda çekişmeleri, Uruz'un a-sılmağa götürülmesi ve ağaca hitabı;

V- 1. Salur Kazan'la Karacuk Çoban'ın yetişmesi, bunların düşman beyi ile karşılıklı konuşmaları;

2. Avdaki Oğuz beylerinin birbiri ardınca vak'a yerine gelmeleri;

3. Oğuz beylerinin düşmanla savaşmaları;

4. Kazan'ın yurduna dönmesi.

BAMSI BEYREK HİKÂYESİ

I- 1. Bir gün Bayundur Han'ın meclisinde Bay Büre'nin oğlu olmadığı için ağlaması;

2. Beylerin Tanrı'dan Bay Büre'ye oğul vermesi için dua etmesi, Bay Bican'ın kendisinin de kız çocuğu olmasını istemesi, onun için de dua edilmesi ve Bay Bican'ın doğacak oğlanla kızının beşikten nişanlanmalarına karar vermesi;

II- 1. Bay Büre'nin 'Rum eline' oğlu için hediyeler almak üzere bir bezirgân kafilesi yollaması;

2. Kafilenin dönüşte düşmanlar tarafından soyulması;

3. Bezirgânların Beyrek'e gelip mallarını kurtarmasını rica etmeleri, Beyrek'in düşmanların elinden yağmalanan malları alması, bunlar arasında kendine birkaç şey seçmesi ve bu yüzden bezirgânlarla münakaşa etmesi;

III-1. Bezirgânların Beyrek'i, Bay Büre'nin yanında görünce hayrete düşmeleri; kendisi dururken oğluna hürmet göstermelerine kızan Bay Büre'ye Beyrek'in yaptığı bahadırlığı anlatmaları; Dede Korkud tarafından oğlana ad konulması;

IV-1. Beyrek ve beylerin ava çıkmaları, Beyrek'in bir geyiğin peşine [9] düşmesi;

2. Bir kızın otağına tesadüf etmesi, otaktan çıkan bir kadınla konuşması;

3. Otaktaki Banı Çiçek'in Beyrek'i merak edip çağırması;

4. Beyrek ile kızın at yarıştırmaları ve güreş yapmaları, kız kendini tanıttikten sonra kendi kendilerine nişanlanmaları;

V- 1. Beyrek'in, babasına gidip olanları anlatması ve kızı kendisine almasını istemesi;

2. Kız kardeşine talip çıkanları öldüren Delü Karçar'dan Banı Çiçek'in nasıl istenmesi hususunda bir danışma meclisinin toplanması, Dede Korkud'un bu işi üzerine alması;

VI- 1. Dede Korkud'un Delü Karçar'a gidip kız kardeşini istemesi, Karçar'ın Dede'yi öldürmek için kovalaması, Dede'nin duasıyla elinin çarpılması, Karçar'ın bazı şartlarla kardeşini vermeğe razı olması;

2. Dede Korkud'un dönüp olanları ve Karçar'ın şartlarını söylemesi;

3. Bay Büre'nin, bu şartların nasıl temin edileceğini kararlaştırması;

4. Dede Korkud'un Karçar'a istediklerini götürmesi ve ona bir oyun oynaması, Karçar'ın kardeşini vermeğe razı olması;

VII- 1. Beyrek'in, gerdek otağına yer seçmesi, giydiği düğün kaftanını arkadaşlarına hibe etmesi;

2. Düşmanın gece otağa hücum etmesi ve Beyrek'i esir edip kaçırmaları;

3. Sabahleyin gelenlerin otağ yerinin feci manzarasıyla karşılaşmaları;

4. Beyrek'in ailesinin mâteme girmesi, nişanlısı Banı Çiçek'in düştüğü ıstırap;

VIII- 1. Aradan geçen, on sene sonunda sabrı tükenen Delü Karçar'ın Beyrek'in ölüsü haberini getirene kardeşini vereceğini ilân etmesi;

2. Yalancı oğlu Yalıcık'ın, vaktile Beyrek'in kendisine hediye etmiş olduğu bir gömleği kanlayıp 'Beyrek'i öldürmüşler' diye göstermesi; onu Beyrek'e diken Banı Çiçek'e gömleğin gösterilmesi, Banı Çiçek'in gömleği tanıyıp feryâd u figan etmesi; herkesin Beyrek'ten ümidi kesmesi; Yalancıoğlu'nun Banı Çiçek'le nişanlanması;

IX- 1. Bay Büre'nin, oğlunun ölüp ölmediğini tahkik için bezirgânları kâfir memleketine yollaması;

2. Kâfirler arasında kopuz çalan Beyrek'le bezirgânların karşılaşması, onlardan Banı Çiçek'i sorup olanları öğrenmesi, aldığı haberi [10] esir arkadaşlarına bildirince hepsinin düştüğü teessür;

3. Kâfir beyinin kızının, Beyrek ve arkadaşlarının neden müteessir olduklarını merak etmesi, sebebini öğrenince Beyrek'i kaleden gizlice salıvermesi;

4. Serbest kalan Beyrek'in atile sevişmesi [=söyleşmesi] ve kaledeki kâfirlere seslenerek arkadaşlarına dokunulmamasını tembihlemesi ve kaçması;

X- 1. Yolda bir ozanla karşılaşması, onun kopuzunu alarak yerine kendi atını vermesi;

2. Bir müddet sonra karşılaştığı çobanlarla yaptığı konuşma;

3. Babasının odasına geldiğinde kendini belli etmeden küçük kız kardeşiyle konuşması, yine kendini tanıtmadan büyük kız kardeşlerinden yemek, libas istemesi; büyük kız kardeşinin kendisini Beyrek'e benzetmesi, tanınmamak için verdikleri kaftanı çıkarıp eski bir çuval giymesi;

XI- 1. Beyrek'in düğün yerine gelmesi, ok atanlara bazı sözler söylemesi, Yalancıoğlu ile yay çekme müsabakası yapması, nişan olarak konulan yüzüğünü parçalaması;

2. Kazan Beğ'in, Beyrek'i huzuruna çağırması, onun dilediği her şeyi yapmasına müsaade etmesi, bundan sonra Beyrek'in ziyafet sofrasında yemekleri dökmesi, kızları yanına getirtmesi, kopuz çalarak onları oynatması;

3. Nihayet asıl istediği olan Banı Çiçek'i oyuna kaldırması, Banı Çiçek'e bazı sözler söyliyerek kendini tanıtmaması;

4. Ana ve babasına Beyrek'in geldiği haberinin ulaşması, Beyrek'in parmağından akıttığı kanla kör olan babasının gözlerinin açılması;

XII- 1. Beyrek'in kaçan Yalancıoğlunu yakalaması ve öldürmeyip affetmesi;

2. Hapsedildiği hisara gidip arkadaşlarını kurtarması, kâfir memleketini Müslüman yeri yapması, bir çok ganimet alması;

3. Memleketine dönüp mâiyetindeki bütün yiğitleri evlendirmesi ve kendisinin de Banı Çiçek'le evlenip kırk gün kırk gece düğün yapması.

[11]

KAZAN BEG OĞLU URUZ BEĞİN TUTSAK OLMASI HİKÂYESİ

I- 1. Bir içki meclisinde sarhoş olan Kazan'ın, oğlu Uruz'un hâlâ ad alamamış olmasından dolayı müteessir olup ağlaması, oğlunun bu kabahtan kendisinde değil onda olduğunu söylemesi;

2. Uruz'a savaştığı yerleri göstermek, savaşçılık bilgileri vermek için Kazan'ın ava çıkması;

II- 1. Av yerinde kâfirlerin bunların üzerlerine gelmesi;

2. Uruz'un düşmanla savaşmak istemesi, bunu istemiyen babasıyla münakaşası;

3. Kazan'ın kâfirlerle savaşması;

4. Babasından habersizce savaşa katılan Uruz'un esir olması;

5. Kazan'ın düşmanları kaçırdıktan sonra oğlunu bıraktığı yerde bulamayınca eve kaçtı sanarak onu yakalamak üzere evine dönmesi;

III- 1. Uruz'un ilk avı şerefine bir ziyafet hazırlayan anasının Kazan Han'ın yanında oğlunu göremeyince düştüğü ıstırap, kocasından hepsi cevapsız kalan bir çok sualler sorması;

2. Kocasını Uruz'u aramaya göndermesi;

IV- 1. Kazan'ın av yerine dönüp oğlunun öldürülmüş atıyla, şehit olan kırk yiğidini görmesi ve onun esir olduğunu anlaması;

2. İzlerinden giderek kâfirlerin bulunduğu yere gelmesi; oğlu ile uzaktan konuşması, Uruz'un babasının kendisini kurtarmak için tehlikeye atmasına râzı olmaması üzerine aralarında münakaşa etmeleri;

3. Buna rağmen Kazan'ın savaşa girip yaralanması;

4. Karısı Burla Hatun'un savaş yerine gelmesi, Kazan'la arasında ceryan eden konuşma;

5. Oğuz beylerinin bir bir savaş yerine yetişmeleri, kâfirlerle savaşılması, Kazan'ın oğlunu kurtarması;

6. Bundan sonra yerlerine dönerek şenlik yapmaları.

DELİ DUMRUL HİKÂYESİ

I- 1. Deli Dumrul'un kim olduğu, ne yaptığı;

2. Bir gün köprüsü yakınında ölen bir yiğit için ağlayıp feryât edenlere kızarak onların yanına gitmesi, Azrail'in delikanlının canını aldığı öğrenmesi;

3. Azrail'e kızan Deli Dumrul'un Tanrı'dan onu kendisine [12] göstermesini dilemesini ve Azrail'e karşı meydan okuması;

II- 1. Tanrı'nın bu sözlere infîâl edip Azrail'i Dumrul'un canını almaya göndermesi;

2. Azrail'in Dumrul'un karşısına dikilmesi, Dumrul'un ona hücumu, neticede Azrail'in pençesine düşmesi;

3. Dumrul'un Tanrı'dan aman dilemesi, Tanrı'nın ana ve babasından birini Azrail'e canını vermeye razı ettiği takdirde, Dumrul'u bağışlayacağını bildirmesi;

III- 1. Dumrul'un ilkin babasına, sonra anasına giderek olanları söylemesi, fakat ikisinin de canlarını vermeye râzı olmaması;

2. Çâresiz kalan Dumrul'un karısına veda etmesi ve olanları anlatması, karısının onun yerine kendini fedâ etmek istemesi;

3. Tanrı'nın Dumrul'u affetmesi, ana ve babasının hayatlarına son vermesi.

KANTURALI HİKÂYESİ

I- 1. Oğuz Bey'i Kanlı Koca'nın oğlu Kan Turalı'yı evlendirmek istemesi, bu hususta oğlu ile konuşması;

2. Oğluna kız araması, Trabzon Tekürünün kızı ile evlenmenin şartlarını öğrenmesi, gelip bu şartları oğluna anlatması;

3. Oğlunun çok tehlikeli olan bu işe kalkışması üzerine bu işi yapmaması için münakaşa etmesi, Kan Turalı'nın ana ve babasını vedâ ederek yola çıkması;

II- 1. Kan Turalı'nın Trabzon tekürünün memleketine gelmesi, kırk arkadaşıyla huzura kabûl edilmesi;

2. Kan Turalı'nın tekürün huzuruna çıkması ve talebini söylemesi;

3. Kızı alabilmek için şart olarak koşulan azgın hayvanlarla boğuşmaya girmesi, Trabzon tekürünün kızının onu seyretmesi, Kan Turalı bir hayvanla boğuşmaya her başlayışında kırk arkadaşının ıstırap ve endişelerini ifade etmeleri;

4. Bütün boğuşmalardan muzaffer çıkan Kan Turalı'ya tekürün kızını vermesi, Kan Turalı'nın gerdeğin kendi memleketinde yapılmasını istemesi;

III- 1. Tekürün kızı Salcan Hatun ile Oğuz memleketi sınırına gelecek konması, babasına haber salması;

2. Salcan Hatun'un, geceleyin hücumu uğramak ihtimâlile [13] hazır-

lanması; gece yarısı düşmanların gelmesi üzerine Kan Turalı'yı uyandırması;

3. Düşmana karşı beraber savaşmaları, Kan Turalı'nın kaybolması;

4. Salcan Hatun'un o sırada oraya gelen kaynana ve kaynatası ile karşılaşması, birbirleriyle konuşmaları;

5. Salcan'ın yaralanmış olan Kan Turalı'yı düşmanlar arasında seçip yetişerek düşmana saldırması;

6. Kan Turalı'nın tekrar savaşa atılıp Salcan'la beraber düşmanı yenmesi;

7. Salcan'ın kendisini düşmanlar içinde yaralı iken kurtarmış olduğunu söyleyerek öğünmesi ihtimalini düşünmesi, buna meydan vermemek için onu öldürmeğe kalkışması;

8. Okla düello yapmaları;

9. Birbirlerini denemiş olmak için yaptıkları bu hareketten sonra kucaklaşmaları;

10. Oğuz memleketine dönmeleri ve düğünlerinin olması.

KAZILIK KOCA OĞLU YÜGNEK HİKÂYESİ

I- 1. Bayundur Han'ın meclisinde vezir Kazılık Koca'nın sarhoş olup Han'dan sefer dilemesi, Han'ın müsaade etmesi üzerine vezirin sefere çıkması;

II- 1. Düzmürd kalesi önünde kâfir tekürü ile savaşması, ona mağlûp ve esir olması;

III-1. Küçük yaşta iken memleketinde bıraktığı oğlunun on sene sonra birisiyle yaptığı münakaşada babasının esir olduğunu öğrenmesi;

2. Bayundur Han'dan babasını kurtarmak için kuvvet istemesi, Kazan'ın bu iş için meşhur Oğuz kahramanlarını tâyin etmesi;

3. Yügneğin bir rüya görmesi, bu rüyada dayısıyla konuşması;

IV-1. Beylerle Düzmürd kalesine varış;

2. Kâfir tekürünün karşısına çıkan her Oğuz kahramanını yere çalması;

3. Yügneğin Allah'a sığınıp dua etmesi;
4. Önünde duramayan tekürün kalesine kaçarken başını kılıçla uçurması;
5. Kaleden çıkan Kazılık Koca'nın tekürü kimin öldürdüğünü sorması, oğlunun kendisiyle konuşması; **[14]**
6. Hisarı yağmaladıktan sonra baba ile oğulun تنها bir tarafta ağlaşıp hasretliklerini gidermeleri;
7. O kaleyi Müslüman yeri hâline getirdikten ve ganimetler aldıktan sonra memleketlerine dönmeleri.

BASAT'IN DEPE GÖZÜ ÖLDÜRMEŞİ HİKÂYESİ

I- 1. Oğuzlar bir düşman baskınından kaçarken Uruz'un, geceleyin düşüp sonradan bir arslan tarafından beslenmiş olan oğlunun zuhur etmesi;

2. Oğlanı arslan yatağından alıp babasının evine getirmeleri, çocuğun eski yerine kaçması, Dede Korkud'un onu evine dönmeye iknâ etmesi ve ona Basat adını vermesi;

II- 1. Uruz'un çobanı Konur Koca Sarı Çoban'ın yaylaya giderken bir pınarda peri kızlarına tesadüf etmesi, bu kızlardan birini tutması, tuttuğu kızıdan bir çocuk doğmasına sebebiyet vermesi;

2. Ertesi sene o pınarın yanından geçerken peri kızının doğan çocuğu ona vermesi,

3. Oğuz beylerinin acayip bir mahlûk olan bu çocuğu görmeleri;

4. Uruz'un bu çocuğu evine getirmesi, büyüyen çocukta bâzı anormal hallerin iyiden iyiye kendini göstermesi;

III- 1. Depe Göz'ün dağ başına çıkarak büyük zararlar vermeğe başlaması;

2. Üzerine giden namlı Oğuz Kahramanlarının hepsini tepelemesi;

3. Dede Korkud'un Depe Göz'le Oğuz halkı nâmına bir antlaşma yapması, kabul edilmek mecburiyetinde kalınan taahhütleri icabı gün başına yemesi için iki adam verilmesi, Oğuz memleketinde gençlerin gittikçe azalması;

IV- 1. Bir mücadeleden dönen Basat'ın, yenme sırası oğluna gelmiş olduğu için feryad edip ağlayan bir kadından memlekette olanları öğrenmesi;

2. Kendi kardeşinin de Depe Göz'ün elinde helâk olduğunu duyunca büyük bir ıstıraba düşmesi;

3. Kadının Uruz'un geldiğini müjdelemesi, Uruz'un ana ve babasıyla beraber kardeşi için ağlaması;

4. Yemek meclisinde kardeşinin intikamını almak için Depe Göz'le savaşağını bildirmesi, Kazan'ın bunu tasvip etmemesi, babasını dinlemeyerek gitmesi; [15]

V- 1. Basat'ın Depe Göz'le bir çok mücadeleler yapması, başından bir çok tehlikeler atlatması ve neticede Depe Göz'ü öldürmesi;

2. Depe Göz'ü öldürdüğünün haberini yollaması, Depe Göz'ün başını teşhiri, Dede Korkud'un Basat'ı övgülemesi.

BEGİL OĞLU EMREN'İN HİKÂYESİ

I-1. Gürcistan'dan gelen haracın cinsinden dolayı, Bayundur Han'ın kızması; Dede Korkud'un Han'a kızgınlığının sebebini sorması, bu haracın nasıl pay edilmesi hususunda fikirlerini söylemesi;

2. Mecliste bulunan hiçbir yiğidin bu haraca râzı olmaması, haracı kabul eden Begil'e verilmesi ve Gürcistan sınırı beyi tâyin edilmesi;

3. Oğuz memleketinden göç edip Gürcistan hududuna kabilesile beraber yerleşmesi;

II-1. Begil'in yıllık ava dâvet edilmesi, Bayundur Han'ın misâfiri olması;

2. Bayundur Han'ın, avda Begil'in avcılık hünelerini istihfaf etmesi, Begil'in küserek huduttaki yerine dönmesi;

III-1. Dönüşünde karısı ve çocuklarıyla alâkadar olmayıp susması;

2. Karısının ona niçin sustuğunu sorması, bunun üzerine başından geçenleri anlatması ve artık Bayundur'a âsi olduğunu söylemesi, karısının onu teskine çalışması;

3. İç sıkıntısını yenmek için ava çıkması, avda bir kaza ile yaralanması, yaralandığı sırada oğlu ile karşılaşması, oğlunun kendisini alarak

evde yatağına getirmesi;

4. Begil'in divana çıkmaması, neden yattığını karısından dahi saklaması, karısının ısrarları neticesinde bunun sebebini söylemesi ve haberin derhâl her tarafa yayılması;

IV-1. Bu haberi duyan kâfirlerin hücumu hazırlandığını bir casusun haber vermesi;

2. Begil'in, oğlu Emren'i yanına çağırarak Bayundur ve Kazan Han'dan acele yardım istemesini söylemesi, Emren'in bunu gurur ve şeref hislerine yedirememesi;

3. Babasının tecihazatını kuşanıp kâfirlerin karşısına çıkması, kâfirlerin onun gözünü korkutmağa ve firar etmesine çalışması, Emren'in düşmanlara hüviyetini tanıtmaması, kâfir tekürünün Emren'le cenkleşmesi Emren'in Tanrı'ya kendisine kuvvet vermesi için yalvarması, kendi put[16]larından bahseden kâfire Allah'ı övmesi, bu sözleri beğenen Allah'ın Cebrâil vasıtasıyla Emren'e kuvvet ve kudret vermesi, Emren'in nihayet kâfiri yere vurması, tekürün aman dileyip Müslüman olması;

4. Akıncıların kâfir memleketini yağmalaması, Emren'in muzaffer dönmesi, kendisine mal mülk verilmesi, evlendirilmesi, Bayundur Han'ın meclisinde ona bir mevki vermesi.

UŞUN KOCA OĞLU SEGREK'İN HİKÂYESİ

I-1. Herkesi hiçe sayan Egrek'in esaslı hiçbir şey yapmamış olduğunun söylenmesi;

2. Egrek'in bunun üzerine Kazan Beg'den akıncı isteyerek akına çıkması;

3. Bir kâfir tekürünün korusunda avlanırken yakalanması ve hapsedilmesi;

II-1. Küçük kardeşi Segrek'in ağabeysinin esir olduğunu öğrenmesi;

2. Bunu sakladıkları için ana ve babasına çıkışması, onların ısrarlarına rağmen kardeşini kurtarmak kararından caymaması;

3. Gitmekten vazgeçmesi için evlendirilmesi, düğün gecesi gitmek istemesi ve karisile münakaşa etmesi;

4. Kızın olana onun ana ve babasına söylemesi, Segrek'in onlara vedâ edip yola çıkması ;

III-1. Kardeşinin vaktile yakalandığı koruya gelip bir kaç kâfir öldürmesi;

2. Kâfir tekürünün üzerine yolladığı her grubu püskürtmesi;

3. Egrek'i kâfirlerin zındandan çıkararak gelen kardeşini bir deli diye tanıtip onu öldürmesini söylemeleri; kardeşinin üstüne gitmesi; iki kardeşin aralarında geçen konuşmalardan sonra birbirlerini tanımaları; birlikte düşmana hücum etmeleri;

4. Yurtlarına dönmeleri, şenlikler ve düğünlerin yapılması; [17]

SALUR KAZAN'IN TUTSAK OLUP OĞLU URUZ'UN KURTARMASI HİKÂYESİ

I-1. Kazan'ın, Trabzon tekürünün hediye ettiği bir şahinle ava çıkması;

2. Şahinin kaçmasına hiddetlenerek Kazan'ın onu yakalamak için peşinden, konduğu yere gitmesi;

3. Orada yorgunluktan uyuması ve kâfirlerin kendisini esir etmesi;

II-1. Tomanin kalesinde bir kuyuya hapsedilmesi;

2. Tekürün karısının Kazan'ı merak edip onunla konuşması;

3. Yer altında kâfir ölülerine türlü işler yaptığını söyleyen Kazan'ın bu ölülerini rahat bırakması için, kocasını onun kuyudan çıkarılmasını teşvik etmesi;

III-1. Kâfirlerin, kendilerini övmek ve Oğuzları aşağılamak şartıyla serbest bırakacakları yolundaki tekliflerine karşı Kazan'ın söyledikleri, bilâkis Oğuzları övüp kâfirleri tahkir etmesi;

2. Buna kızan kâfirlerin onu domuzluğa hapsedmeleri;

IV-1. Oğlu Uruz'un nice senelerden sonra onun esir olduğunu öğrenmesi;

2. Bunu sakladığı için anasına çıkışması;

3. Yanına toplanan cengâverlerle babasını kurtarmağa çıkması;

4. Yolda kiliseye hücum edip zaptetmeleri

5. Bunu haber alan tekürün Kazan'a bu düşmanları attığı takdirde

serbest bırakacağını vaad ederek yardım istemesi ve Kazan'ın bunu kabûl etmesi;

V- 1. Kazan'ın Oğuz kuvvetleri karşısına çıkması;

2. Kendine meydan okuyan kahramanları yere vurması;

3. Nihayet asıl gelmesini istediği Uruz'la karşılaşması, Uruz'a kendini tanıtmaması, bunu tâkiben Uruz ve bütün Oğuz beylerinin Kazan'ın elini öpmesi;

4. Hep beraber kâfirlerin üstüne saldırıp o memleketi müslüman yeri yapmaları;

5. Kazan yurduna dönünce şenlikler yapılması. [18]

“İÇ OĞUZ'A TAŞ OĞUZ ASİ OLUB BEYREK ÖLDÜĞÜ” HİKÂYESİ

I- 1. Kazan Han'ın evinin yalnız İç Oğuz'lar tarafından yağmalanması;

2. Bu yağmanın kendileri yokken yapılmasına kızan Taş Oğuz beylerinin Kazan'ın meclisine gelmesi;

3. Taş Oğuz beylerinin kendisine karşı durumunu anlamak için aralarından Kulbaş'ı onların nezdine göndermesi;

4. Kulbaş'ın hile ile onların düşüncelerini öğrenip dönmesi;

5. Uruz'un beyleri toplayıp Kulbaş'la arasında geçen muhavereyi nakletmesi, beylerin Kur'an'a el basarak onun tarafında olduklarına yemin etmeleri;

6. Kendilerine müttefik olmadığı takdirde Uruz'un, bertaraf etmek kasdile Beyreği yanına çağırması;

II- 1. Gelen Beyrek'ten Kazan Han'a âsi olmasını istemesi, Beyrek'in bu teklifi reddetmesi;

2. Uruz'un Kılıçla Beyrek'i Yaralaması;

III- 1. Evine getirilen Beyrek'in Kazan Han'a olanların haberini anlatması ve vasiyetini bildirmesi:

2. Bütün ailesinin, arkadaşlarının mâteme girmesi;

3. Arkadaşlarından mâtem kıyafetine bürünmüş bir gurupun Kazan Beğ'in huzuruna çıkması ve olanları söylemesi;

4. Derin bir yasa kapılan Kazan'ın odasına kapanıp dışarı çıkmaması;

5. Oğuz beylerinin Kazan'dan dışarı çıkmasını rica etmeleri ve beyrek'in vasiyetini yerine getirmesini dilemeleri;

6. Kazan'ın Taş Oğuz'lulara karşı harekete geçmesi;

7. Kazan'ın Uruz'la çarpışması ve Uruz'u öldürmesi

8. Taş Oğuz beylerinin Kazan'a bi'ad Etmeleri, Kazan'ın Uruz'un malını mülkünü yağmalatması. [19]

VAK'ALARIN BİRBİRİNE BAĞLANMASI

Bu tablolar, bu yüklü vak'a kadroları bâzı suallere yol açar: Anlatılan şeylerin hepsi hikâye için lüzumlu mudur? Bu kadar hadise ve sahne ile hikâyeler insicamlarını kaybetmemişler, dağılmamışlar mıdır? Bunlar münasebetli münasebetsiz, hikâyelere yerleştirilmiş midirler? Bu suallere göre alınacak neticeler hikâyelerin – günümüzün ölçüsü bakımından dahi – ne derece değer gösterdiklerini meydana çıkaracaktır.

Dede Korkud hikâyeleri, gerçi, vak'aca hayli 'complet'dir. Fakat, rastgele, lüzumlu lüzumsuz vak'alarla doldurulmamışlardır. Herhangi bir tedânin tesirile gelişi güzel konulmuş, merakı çelmek yahut hikâyeyi uzatıp şişirmek maksadile sokulmuş, fuzûli, yersiz parçalara rastlamayız. Her vak'a ve hâdise, sırasına göre ve ehemmiyeti bakımından, hikâyede bir yer tutar ve işlenir. Vak'a ile alâkası olmayan, daha uygun bir ifâde ile söyliyelim, vak'anın seyri içinde bulunmayan şeyler hikâyelere girmiyor. Anlatılan vak'a, hâdise ve sahneler birbirleriyle sıkı, hattâ zarurî münasebetlerle bağlıdır.² Bunların hepsinin, hikâyede birer fonction'u vardır.

² Her vak'anın sebep ve orijini veren bu hikâyelerin üçünde, çok gerilerdeki teselsül halkalarına gidilerek, esas vak'a için lüzum ve ehemmiyeti olmayan bazı orijin ve tanıtış parçaları alınmıştır. 'Dirse Han oğlu Bugaç Han' hikâyesinde Bugaç'ın; 'Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek' hikâyesinde Beyrek ve Banı Çiçek'in dünyaya gelmelerine sebep olan vak'aları ve 'Begil oğlu Ermen' hikâyesinde Begil'in sınır beyi olması hadisesini anlatan bu parçaların esas vak'a ile ilgisi yoktur. Fakat bu parçalar, hikâyelerin üçünde de en başa alındığı için esas vak'anın akışına hiçbir hâlel gelmemiştir. Bunlardan sonra, hikâyeye, asıl vak'anın seyri üzerinde tesir ve fonction'u olmayan hiçbir şey girmiyor. Biz bu orijin parçalarını prolog olarak kabul edebiliriz. Bir prologun ise eserdeki vak'anın seyri üzerinde aksatıcı bir tesiri olduğu düşünülemez. Bu hikâyelerde böyle orijin parçalarının bulunuşunu, en gerideki geçmişinden yani orijininden başlayarak insanı total olarak tanıtmak isteyen destan janrının ve an'anelerinin tesiri ile izah etmeliyiz. Elimizdeki kayıt ve deliller Dede Korkud hikâyelerinin mevzularının eski büyük bir Oğuz destanından aldığını, o destanın hikâyeleşmiş parçaları olduklarını gösteriyor.

Hepsi birbirlerini hazırlayan sebep ve neticeler hâlinde teselsülî bir zılamla composé edilmişlerdir. Bu composition içinde her hâdis ve hareket, vak'ının inkişaf seyrine âid bir uzuv halini almıştır. Eski edebiyatımızın birçok epik halk hikâyelerinde görülen, vak'ının seyri ile alâkası bulunmayan 'şişirme' ve fonction'suz parçalardan bu hikâyeler ârîdir. Seyfilmülûk'lardaki, Battalgazilerdeki, [20] mesnevi'lerdeki, 'tufeylî vak'alar', 'doldurmalar' ve ölçüsüz parçalarla şişirilmiş kadroya mukabil Dede Korkud hikâyelerinin kadrosu ne kadar ölçülü ve halistir! Her hikâyede, vak'ının inkişafı bakımından 'gerekli' olanla olmayanı ayırmakta çok muvaffak olan bir zihniyet kendini belli ediyor.

Hikâyelerin arz ettiği bu composition'u daha müşahhas olarak gösterebilmek için, burada birkaçının tahlilini yapmak istiyoruz.

'Salur Kazanın evinin yağmalanması' hikâyesi; Salur Kazanın bir içki meclisinde sarhoş olmasile başlayıp, düşmanlar tarafından kaçırılan servet ve ailesini kurtararak yurduna dönmesi ile biter. Action Central'i Salur Kazanın avdan döndüğü zaman yağmalanmış yurdunun hali karşısında düştüğü durum ve ailesini kurtarmak için yaptıkları teşkil eder. Acaba hikâyenin başı ile sonu arasına ne gibi vak'alar, hadiseler alınmış, bunlar birbirleri ile nasıl bağlanmış? Bunların hepsi hikâye için lüzumlu ehemmiyetli midir? Bu noktaları araştıralım:

Hikâyeye, kahramanın içki meclisinden giriliyor. Salur Kazan 'Hûb yüzlü' 'göğsü kızıl düğmeli' mahbup kızların sunduğu badeleri içmektedir. Bu sahne hikâyeye ruhunu verecek vak'aya geçebilmek için bir hazırlama yapıyor. Çünkü, şarap Salur Kazanın başına vuracak, durup dururken ava çıkmağa kalkışmasına sebep olacaktır. Mahbup kızların sunduğu badeler ile arkadaşlarının da başı yerinde değildir. Av teklifini, hepsi 'Beli Han Kazan maslahatdur' diye memnuniyetle karşılırlar. Salur Kazan yurdunda olmadığı müddet için yerine oğlu Uruz'u vekil bırakır. Beyler ava giderler. Bu av vak'asının lüzumsuz yere alınmadığını hemen görüyor. Bununla, hikâyede kâfirlerin Salur Kazanın yurduna akın ve çapul edişlerine neyin vesile olduğu gösterilmiştir. Kafir bu fırsatı kaçırmı? Gece yarısı Yurdu basar ve nesi var nesi yok hepsini yağmalarlar. Çekilip giderlerken akıllarına Kazanın onbin koyununu da yağmalamak gelir. Bu sürüye Karacuk Çoban isminde bir çoban bakmaktadır. O gece altıyüz kâfir atlısı çobanın üzerine gelir. Çoban bunlarla çarpışır. Sonunda düşman yılar ve kaçır. Esaslı çizgiler ile tasvir edilmiş olan bu sahneler, vak'ının sonraki inkişafını hazırlayabilmek için lâzımdır. Karacuk Çobanın düşmanlarla çarpışmasını anlatan parçanın yersiz olmadığını anlamakta gecikmiyeceğiz. 'Kazanın bu işlerden haberi yok'. Fakat Kazanın, yurdunda olanları öğrenebilmesi için bir rüya icad ediliyor. Kazanın gördüğü [21] karışık rüya hayra yorumlanıyor. İçine bir kuşku düşüyor. Bu rüya ile

Kazan'ın avı terk edip yurduna dönüşü hazırlanıyor. Demek ki, bu rüya vak'asının, diğer vak'alara bir geçit olmak, başka sahnelere yol açmak fonksiyonu var. Bu parça, hikâyeden çıkarılsa Kazan'ın yurduna ansızın dönüşünün sebebi meçhul kalacak, önceki ve müteakip hadiseler arasındaki bağ ortadan kalkacak. Kazan, yurduna geliyor. Vaziyeti görüyor. Ağlayarak, düşmanın izini takibe koyulur. Yolda karşılaştığı su'dan, kurt'tan, köpek'ten olanlar için haber sorar. Bu sahneler hikâyenin can noktalarındandır. Döndüğünde yurdunu perişan, bomboş bulan bir insanın psikolojisini, yalnızlığını aksettiren bu sahnelerin ne kadar lüzumlu olduğun aşikârdır. Yurdunda tek bir insan bulamayan, hiçbir şeyden haber alamayan Kazan böyle çırpınırken, ortaya bir köpek çıkarılıyor. Bu, Kazan'ın köpeği takip ederek Karacuk Çobanla karşılaşması için icad edilmiş bir vesiledir. Şimdi, yukarıda Karacuk Çoban'ın düşmanla mücadelesinin tasvir edilmesindeki maksadı anlıyoruz. Kazan'ın, çobanları, ailesinin ve halkının başına neler geldiğini, nereye gittiklerini öğrenebilmesi için bu hadiselerle müşahit olmuş bir kimse lâzımdı. Eğer, çoban vak'aya sokulmasaydı, Salur Kazan aranıp duracak, bu yağmanın hangi düşman tarafından yapıldığını, yurdundakilerin nereye götürüldüklerini bilmiyecekti. Çoban, olanları ona anlatır. Akli başından giden Kazan, Çobana bedduaya başlar. O çoban ki, onun onbin koyununu vermemek için düşmanla çarpışmış, hayatını tehlikeye atmıştır. O çoban ki bu uğurda yaralanmış, iki kardeşini şehit vermiştir. O çoban ki sürüyü teslim ettiği taktirde kendisine düşmanlar tarafından verilecek beyliği reddetmiştir. Hikâyenin baş tarafında çoban'ın savaşması sahnesi verilmekle bu vaziyet karşısında, onun fedakârlığını önceden öğrenmiş olan okuyucunun merhamet ve teessüf duygularına tesir olunuyor. Çoban'ın mütevazılığı de belirtilmiş oluyor. O, Kazan'a olanları anlatırken düşmana karşı çarpışmasından, neler yaptığından bahsetmemiştir. Kazan'ın acı sözleri üzerine yaptıklarını söylemeye mecbur kalır. Baştaki, çoban'ın düşmanla çarpışması sahnesinin tâli, lüzumsuz olmayıp bilâkis vak'anın bu muahhar safhasıyla ne kadar ilgili bulunduğunu görüyoruz. Çoban-Salur Kazan sahnesi, Çoban'ın mütevazi karakteri ile Kazan'daki bir beşeri zaafı belirtilirken aynı zamanda başka bir fonction daha ifa ediyor. Kazan'ın çobanla münasebeti bir iki sözden sonra kesilip bitecekken bu parça ile aralarında bazı yeni durumlar daha ortaya çıkarılıp devamı temin ediliyor. Böylece, Kazan'ın, yurdunda karşılaştığı vaziyetten doğan psikolojik hali ve bu hal sebebiyle yaptığı davranışlar daha devamlı gösterilmiş olunuyor.

Bunlar olurken düşman tarafından da bazı şeyler cereyan etmektedir. Kâfir beyi, Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun'a işret meclisinde sakilik yaptırmak, bu suretle Kazan Han'ın şeref ve namusunu payimal [22] etmek ister. Fakat esir ettikleri kızlar içinde Burla Hatun'un hangisi olduğunu teşhis edemezler. Kimin Burla Hatun olduğunu anlamak için şuna

karar verirler: Kazanın oğlu Uruz kesilip etinden kavurma yapılacak, kim bu kavurmayı yemek istemezse, Uruz'un anası yani Burla Hatun olduğu meydana çıkacaktır. Bu hikâyenin bu safhasında, bu hadise ile bir kriz vaziyeti yaratılıyor. Burla Hatun kâfirlerin maksadını hemen Uruz'a gidip söyler: İki şık var: ya evlâdının etini yemek faciasına katlanacak, ya milliyet ve kadınlık şerefini çiğniyerek kâfirbeyinin işret âlemlerinde hizmet etmeyi, onu eyelendirmeyi kabul edecek. Ortaya trajik bir iç durumu konulmuştur. Şeref mi feda edilmeli, oğul mu? Uruz, anasının, kâfir beyine sakilik yapmak sözünü karar değil, lâf olarak dahi ağzına almasına köpürür. Eğer tanrıdan korkmasa, ana hakkı denilen şey olmasa annesini böyle bir sözü telâffuz etmiş olduğu için öldürecektir. Hayır şeref değil, kendi feda olacaktı. Uruz'un sözleri ile trajik durum daha ağırlaşır. Dar ağacına götürülmesi ile son haddine varır. Görülüyor ki bu parçada bu trajik durumu hazırlayan sebeplerle, şedit psikolojik anlar anlatılmıştır. Lüzumları üzerinde münakaşa mümkün değildir. Salur Kazanın yurduna döndüğü zaman yaşadığı psikolojik anları ifade eden parça gibi bu parça da hikâyenin can noktasını teşkil ediyor. Parça kendi kısmî kadrosunun mükemmeliyetinden mâda, hikâyenin umumî yapısı içinde mühim bir nokta arz ediyor: Burada vak'aaya ikinci ve başka bir cephesinden bakılıyor. Vak'a yalnız Salur Kazanla Karacuk Çobanın filleri, hareketleri ve durumları cihetinden inkişaf ettirilmeyip, Uruz'la anası ve bilhassa psikolojik durumları cihetinden de ele alınıyor. İsterse, sadece, vak'anın bir cihetteki seyir ve inkişafı takip edilir, yani; düşmanların yurdu yağmalaması, Kazanın yurduna dönüşü, düştüğü hal, Karacuk Çobanla münasebeti, ve onunla kâfir üzerine gitmeleri, o esnada Oğuz kahramanlarının savaş yerine yetişmeleri ve ailesinin kurtulması hadiseleri hikâye edilerek, öbür tarafın, yani Uruz ile Burla Hatunun durumundan, 'yaşadığı' psikolojik, trajik anlardan hiç bahsedilmeyebilirdi. Bu suretle vak'a iki buudu ile gösteriliyor.

Uruz, asılmak üzere götürüldüğü ağaca hayatının son sözlerini söylediği sıralarda, babasile çoban yetişiyor. Bu sahnede kahramanlar derhal savaşa sokulup hikâye bitirilmiyor. Bu yeni durumu bir iki sözle anlatıp geçmek hikâyeyi bir oldu bitti haline sokabilir. Bundan dolayı burada duruluyor. Kazan, düşman elinde esir bulunan anası, yapılacak savaşta atların ayakları altında ezilmesin diye, her şeyinden, karısından, asılmak üzere bulunan oğlundan, servetinden vaz geçer. Kâfir anasını iade ederse, onları bırakıp savaşmadan yerine dönecektir. Bu, Kazanın ruhundan bir taraf daha; uğrunda en kıymetli şeylerini feda edecek kadar kuvvetli olan ana saygısını gösteriyor. Kâfirler, Kazanın ne alıp getirmişlerine artık onların kendilerine [23] ait olduğunu ve hiçbirini vermeyeceklerini söylerler. Anasını vermezler. Karacuk Çoban hiddetlenir, kafirlerin sözlerine mukabele eder.

Bu hadiselerle aradan epey zaman geçmiştir. Kazanın avda bıraktığı Oğuz Beyleri birer birer savaş yerine yetişirler. Eğer kazanla çobanın münasebetleri, Uruz ve anasının yaşadığı trajik anlar, Salur Kazan ve çobanın kafirle münazaraları anlatılmasaydı, hikâye, Kazanın yurduna dönüp çobandan olanı öğrenerek düşmanın üzerine gitmesi ve diğer Oğuz beylerini de yetişip savaşmaları ile hemen nihayet bulacak, bir 'olup bitti' olacaktı. Vak'anın inkişaf ve seyrinden birçok noktalar da ihmal edilecekti. Hikâye çok basitleşecek, derinlik ve genişlikten mahrum, başlamasile bitmesi bir olan ufak bir vak'anın anlatılmasından ibaret kalacaktı. Bu sahneler, bilhassa psikolojik anları aksettiren sahneler, hikâyeleri sadece vak'alari sıralayan eserler olmaktan çıkarıp onlara hissî bir keşafet veriyor.

Bu tahlil, gösteriyor ki hikâyede lüzumsuz, mevzu ile münasebeti olmayan parçalar yoktur.

Şimdi, yine Kazan ile Uruz'a dair başka bir hikâyeyi ele alalım:

'Kazan Beg oğlu Uruz Beg'in tutsak olduğu boyı'. Mevzuu Uruz'un, Kazan düşmanla çarpışırken mücadeleye karışıp esir düşmesi ve babasının kendisini kurtarması teşkil eder. Hikâye Kazan'ın bir içki meclisinde ağlaması hadisesinden başlar, düşmanlara esir düşen oğlunu kurtarması hadisesiyle biter. Bu iki hadise arasını hangi vak'alar ve hadiseler alıyor? Lüzumsuz şeyler sokuluyor mu? Görelim:

Uruz her halde sebepsiz yere mücadeleye karışıp esir olmamıştır. İşte hikâye ilkin, bu hadiseyi hazırlayan sebepleri veriyor. Kazan içki meclisinde sarhoş olmuştur. Etrafındaki gençlere bakar, güler. Fakat gözleri oğluna ilişince elini eline çalar ve ağlamağa başlar. Çünkü oğlan on altı yaşına gelmiş, halâ isim alamamış, cemiyette mevki yok. Kendisi bir gün ölürse yerine geçmek için lüzumlu şartları haiz değil. Uruz, babasına kahramanlık işlerini öğretmediğinden asıl kabahatlinin kendisi olduğunu söyler. Uruz haklıdır. Kazan ona bazı savaş bilgileri vermek üzere bir av yerine götürür. Asıl vak'anın başlaması yakınlaşıyor. O sırada bir toz duman kopar; kâfir üzerlerine gelmektedir. Uruz babasile beraber savaşmak ister. Bu münasebetle hikâye, Uruz'un savaş hasretini, babasındaki müdebbir düşünüşü belirtir. Kazan onu savaş hususunda hiç tecrübesi olmadığı için uzaklaştırır. Fakat, oğlan zamanla bulunduğu yerde sabırsızlanır. Aşka gelir. Düşmanın içine dalar. Ama yakalanıverir. Bu parça, görülüyor ki asıl vak'aya giriş için lüzumludur. Bununla Uruz'un esir olması hadisesi karanlıkta bırakılıp atlanılmadığı gibi, baba ile oğulun karakterlerinden bazı şeyler de gösterilebilmiştir.

Kazan düşmanı dağıttıktan sonra dönünce oğlunu bıraktığı yerde [24]

bulamaz. Kaçtı sanarak fena halde öfkelenir. Evde anasını yanından alıp onu öldürecektir. Bu parça, müteakip sahnede Kazanın uğradığı darbeyi canlandırmak hususunda okuyucuyu çok iyi hazırlıyor. Fonctionu mühimdir. Burla Hatun bu av oğlunun ilk avı olması şerefine bir ziyafet hazırlamıştır. Fakat Kazanın yalnız dönüşü onu büyük bir endişeye düşürür. Kocasına evlâdının başına neler geldiğini sorar. Bir cevap alamaz. Söylenmesi için yalvarır. Hikâyeye bu sahne ile karşılıklı iki psikolojik durumu canlandırıyor: Bir ananın oğlu için kapıldığı derin merak ve endişe. Diğer tarafta, hiddetinden oğlunu öldürmek isterken babanın beklemediği bir vaziyetle karşılaşmış yediği darbe. Hikâyede Kazanın, oğlu Uruz'un ortalarında olmadığını duyunca uğradığı şaşkınlık 'sözsüz-hareketsiz' bir sahne ile gösteriliyor. Karısı mütemadiyen oğlunu sorduğu halde bir şey söylemek elinden gelmez, hep susar. Bu sahne vak'ayı bir dış vak'a olmaktan alıp aynı zamanda insan oğlunun ruhunda yaptığı tesirleri de belirtiyor. Böylelikle vak'a yalnız insan ruhunun dışında inkişaf etmiyor. Bu parçaya dokunmak, lüzumu üzerinde tereddüde düşmek mümkün değildir. Av, düşmanla Uruz'un çarpışması, babanın hiddeti sahneleri anlatılmamış olsa bu parça bu kadar 'darbeli' olamayacaktı.

Karısının vaziyeti ve sözleri karşısında Kazanın akli başından gider. Kara bağı sarsılır, döm yüreği yerinden oynar. Karangulu gözlerine kan, yaş dolar. Neden sonra ağzından bir lâf çıkabilir. Karısının sözleri üzerine derhal savaştığı yere döner. Orada feci bir manzara ile karşılaşır. Oğluna refakat eden kırk yiğit şehit olmuş, cesetleri yerde yatıyor, bir tarafta Uruz'un atı oklanmış, cansız...Yatanlar arasında oğlu yok. Esir olduğunu anlar. Eğer bu sahne kısa hatlarla olsa dahi, gösterilmeseydi vak'anın dokunaklı bir tarafı atlanılmış olacaktı. Hiddetlenip oğlunu öldürmeğe kalkışan babaya bu sahneyi göstermek, onu biraz ağlatmak lâzımdı. Burada fazla durulamıyor. Çünkü bir an evvel çocuğun bulunmasını isteyen bir hava esiyor. Kazan düşmanın izlerini takip eder.

Uruz'un sadece mücerret olarak kâfirler elinde esir olduğunu söylemek kâfi değildir. Hikâyeye bu noktayı da ihmal etmiyor, yine kısa hatlarla Uruz'un düşmanlar içinde vaziyetini, 'dış vaziyetini' gösteriyor: *'Oğlan kara kepenek geydürmüşler idi. Kapu eşiği üzerinde arkurı bırakmışlardı. Giren basar, çıkan basarıdı. Karı düşman, Tatar oğlı elimüze gelmişiken cezayile öldürelüp deyü kapı eşiği üzerinde arkurı komuşlar idi ki...'* Bu sırada Kazan yetişiyor. Uruz, kâfirlerde bir hazırlık görür, kimi atına binmekte, kimi silâhlarını kuşanmaktadır. Başını kaldırıp sorar: *"Mere kafir bu ne haldür?"* Kâfirler: *"Baban geldi tutalım deriz."* diye cevap verirler. Uruz onlardan aman diler, elini çözdürür, gözündeki bağı açtırır. Babasına seslenir. Düşmanın kendisini de yakalayıp başını kesmek istediğini söyler. Oğul için kendi canını feda etmemesini, hemen yurduna, ailesiyanına dönmesini yalvarır. Hikâyeye bu sahne ile "dış vaziyet"ten "iç

vaziyet'e geçiyor. [25] yet'e geçiyor. Vak'a trajik bir durum almıştır. Baba, kendini oğlu için fedaya hazırdır. Oğul ise bunu kat'iyen istemiyor. Babasının düşmanlar tarafından öldürülüp ailesinin saadeti yıkılacağına kendisinin düşmanlar elinde ölümüne razıdır. İki zıd fedakârlık iradesi birbirile çarpışmaktadır. Vak'a bu safhadan geçirilmemiş olsaydı hikâye canlılığından ne kadar kaybedecekti. Hikâye basit, kuru bir kurtarma vak'asından ibaret kalacaktı.

Kazana, hikâyede, bundan sonra hemen oğlunu kurtarmak fırsatı verilmiyor. Ortaya yeni bir hadise çıkarılıyor. Uruzun anasındaki sabırsızlığı daha belirtmek için başka bir sahne hazırlanıyor. Kazan oğlunun yalvarmalarını dinlemeyip kâfirle tek başına savaşa girişmiştir. Yaralanır. Ananın artık sabrı tükenmiş, hem oğlunu hem kocasını aramağa çıkmıştır. Kazan tam atından yuvarlandığı esnada Burla Hatun savaş yerine yetişir. Burada anlatılan sahenin iki fonction'u vardır: 1) Burla Hatun'un sabırsızlığını belirtir. 2) Kazanın, önüne gelen karısını tanımayıp bir yiğit sanması ile düştüğü perişanlığı aksettirir.

Hikâye, Oğuz kahramanlarının savaşa yetişip savaşmaları ve Uruzun kurtulmasıyla bitiyor. Görülüyor ki hikâyenin başı ile sonu arasında fonction'suz, lüzumsuz, yersiz, bir şey yoktur.

Mevzu ile alâkaları olmayan, lüzumsuz, doldurma parçalar olup olmadığını tespit için yaptığımız tahlillere Deli Dumrul hikâyesile devam edelim:

Deli Dumrul Azraile kızıp meydan okuması ve bunun âkıbetleri hikâyenin özünü teşkil eder. Bu öz için ehemmiyeti, lüzumu olmayan bâzı vak'a ve sahneler araya sokulmuş mu, bir bakalım. Hikâye bizi Deli Dumrulla sadece isim olarak karşılaştırmıyor. İlkin, sür'atle, onun kim olduğunu tanıtıyor. Dumrul'un Azraile macerası için bir hadise, bir sebep olmalıydı. Bu ihmal edilmemiştir: Deli Dumrul, bir gün köprünün yakınlarında ağlamalar, feryadlar duyar. Kendi bulunduğu yerde böyle münasebetsiz şeylere kızar o. Hiddetle seslerin geldiği tarafa gider. Hadlerini bildirecektir. Fakat anlar ki bu insanların arasından bir delikanlı ölmüştür. Yiğidi kimin öldürdüğünü sorar. Yiğidin canını alanın al kanatlı Azrail olduğunu söylerler. Buna çok müteessir olan Dumrul, Tanrıdan Azraile karşısına çıkarmasını ister. Savaşacak, çekecek, yiğidin canını onun elinden kurtaracaktır. Tanrıya, Dumrulun söyledikleri hoş gelmez. Azraile, onun canını 'hırlatıp almağa' gönderir. Bu parça asıl vak'aya girebilmek için iyi bir başlangıç teşkil ediyor. Bu suretle Deli Dumrul'un Azraile olan macerası (Erlebnis), [26] başı ve sebebi gösterilmeksizin hikâye edilmemiş oluyor.

Azrail ve ona meydan okuyan insanoğlu karşı karşıyadır. Azrail Deli Dumrulun kırk arkadaşı ile içmekte olduğu odaya öyle gelmiştir ki kendini ne kapıcı, ne çavuş görmüştür. Dumrulun görür gözü görmez, tutar elleri tutmaz, dünya âlem gözüne karanlık olur. Hikâye insanoğlunun Azrail karşısında aczini göstermek için bâzı sahneler veriyor. Bu sahneler fazla, lüzumsuz olmak şöyle dursun, azdır bile. Azraille Dumrul konuşdurulur. Dumrul Azraile tek kişiye dahi görünmeden gelişi, kendisini âniden fenalaştırması karşısında hayretini ifâde eder. Fakat kabadayılığı da elden bırakmaz. Ak sakallı, gözleri fersizleşmiş bir ihtiyar olarak onu istihfaf eder. Yine meydan okur: “*Bugün sana kadam, belam dokunur.*” Serkeşlik yetmiyormuş gibi, üstelik istihfaf edilmesine de kızan Azrail, Dumrula, kendisi ile cenkleşeceğini atıp tutmakta olduğunu hatırlatarak kabadayılığını göstermesini söyler. Dumrul hemen bütün kapıları kapattırır. Kılıcını sıyırır. Fakat âciz insanoğlunun elinden ne gelir? Azrail bir güvercin olup pencereden uçuverir. Dumrul ise Azraili ‘Korkuttum, kaçırdım’ sanır, öğünür: “*Yiğitlerim, Azrailin gözünü öyle korkuttum ki...*” Azrailin peşinden hemen atına atlar. Güvercin haline giren Azraili yakalaması için doğanını yanına alır, ardına düşer. Bir kaç güvercin öldürür. Azraili bulamaz. Evine doğru döner. Dumrulun işini bitirmek için Azraile ufak bir şey kâfi. Bindiği atın gözüne bir görünür. Derken at Dumrulu üstünden atar. Azrail gelir Dumrulun göğsüne dayanır. Artık insanoğlu Azrailin pençesinde. Dumrul amana gelir, canını almaması için yalvarmağa başlar. Bu sahnelerden hangisine lüzumsuzdur diyebiliriz. Hikâye bu noktada hemen iyi ya da kötü bir neticeye bağlanmıyor. Böyle yapılsaydı vak’a bir anekdot vak’ası haline inecek, sathî kalacaktı. Vak’a hikâyede burada bırakılmayıp şumûlü ve inkişafı ile takip ediliyor.

Azrail, Dumrula kendisine yalvarmasının faydasız, asıl can veren, can alnın Tanrı olduğunu, ona yalvarmasını söyler. Dumrul bu sefer Tanrıya yalvarır, canını alacaksa kendisinin almasını, bu işi Azrailin eline bırakmamasını diler. Söylediği sözleri beğenen Tanrı, bir şart koşarak canını bağışlar: Dumrul kendi canına mukabil başka bir kimsenin canını Azraile temin edecektir. Hikâye Deli Dumrulun Azraile meydan okuyarak sebebiyet verdiği vak’anın akıbetini trajik bir safhaya sokuyor. Vak’ayı bu safhaya getirmek, trajik sahneyi hazırlamak ve daha müessir kılmak için evvelki sahnelerin lüzumunu şimdi daha iyi anlıyoruz. Dumrul, ilkin babasına gider, olanı anlatır, kendi canı yerine canını verip veremeyeceğini sorar. Babası, Azrailin elinden Dumrulu kurtarmak için bütün varını yoğunu vermeğe hazır olduğunu söyler. Fakat, kendi öz canını [27] feda etmek mi, bu mümkün değil. Çünkü “*dünya şirin, can aziz*”. Son bir ümidle anasına gider. O da babası gibi aziz canından, şirin dünyadan geçip canını veremeyeceğini söyler. Bu sahne hayata, hâlâ doyamayan iki ihtiyar ile, henüz pek az nasib almışken hayatı terk etmek

zorunda kalan genç bir insanın psikolojilerini canlandırıyor. Ya oğlu ya da öz canı fedayı icab ettiren durum, iki ihtiyarın biraz daha olsun yaşayabilmek için oğullarını feda edişleri trajik bir hava meydana getiriyor. Anası babası canlarını vermeye razı olmayınca Azrail, Dumrulun canını almak üzere başına gelir dikilir. Hikâye vak'ayı burada da neticelendirip kesmiyor. Onu daha inkişaf ettirir, trajik durumu daha şiddetli, had safhaya sokar.

Dumrul Azrailden yine aman diler. Azrail artık gürlere: *"Mere deli kavat, dahi ne aman dilersin? Ağ sakallı baban yanına vardun, can vermedi. Daha kim verse gerek."* Dumrul, *"hasretüm vardır, bulaşayum"* der. Karısına vedaya gider. Olanları anlatır, iki çocuğunu kendisine emanet eder ve vasiyetini söyler. Trajik durum son haddine gelmiştir. Karısı o gittikten sonra bu dünyayı neleyecektir? Böyle bir şeye asla dayanamayacaktır. Dumrul'un canı yerine hemen kendi canını fedaya hazır olduğunu söyler. Azrail kadının canını almaya gelir. Fakat Dumrul kendisi için karısına kıyabilir mi? Başlar Tanrıya yalvarmaya. Alırsa ikisinin canını beraber alsın, bırakırsa ikisininkini de bıraksın. Hikâye Dumrul ile karısına çok şedit psikolojik anlar yaşatıyor. Bu anlar ancak evvelki hadise ve sahnelerin neticesinde yaşanabilirdi. Vak'a bu suretle, hikâyede en lüzumlu, en can alıcı sahnelerden geçerek inkişaf ediyor, son safhasına geliyor. Tanrı ikisine de uzun ömür verir. Zamanları gelmiş olan hayat düşkünü iki ihtiyara da Azraili yollar.

Bu hikâyede fonction'u olmayan tek bir şey gösteremeyiz. Hikâye vak'aları birbirine çok iyi bağlaması bakımından kusursuz bir composition örneği olarak gösterilebilir. Hikâye baştan sona kadar, her hadiseyi, her hareketi, birbirine sıkı münasebetlerle bağlı olarak composé etmeğe muvaffak olmuştur.

Kitab-ı Dede Korkud'daki diğer hikâyeler de aynı karakterde oldukları ve hiç biri farklı bir composition göstermediği için, bu üç hikâyenin tahlili ile iktifa ediyoruz.

Hikâyelerin kadrosuna bol mikyasta alınmış olan birçok hadise, hareket ve vak'aların, lüzum ve mevkileri meselesi hakkında yaptığımız tahlilleri neticede şu prensibe bağlayabiliriz: Dede Korkud *hikâyelerinde, anlatılan bütün hadise ve hareketler teselsülî bir sıra içinde ve vak'anın inkişafındaki fonction'ları ile ehemmiyetleri göz önünde tutularak composé edilmişlerdir. [28]*

HİKÂYELERDEKİ PLAN

Dede Korkud hikâyelerinin, vak'a ve hadiseleri birbirleriyle çok iyi

münasebettar kılan ve mevzuun icabına göre ölçülü bir surette ayarlıyan usta tahkiyesinde plân zihniyetinin de rol oynadığını görüyoruz. On iki hikâyenin mukayeseli bir tetkiki, bunların hiç birinde bozulmayan bir plânın mevcudiyetini ortaya koyuyor. Bütün hikâyelerde mevzuların rastgele, değişik değişik tarzlarda değil, muayyen bir plân dairesinde composé edildiği görülüyor. Hepsinde aynı plân üzerinden, hikâyeye giriliyor, vak'alar hazırlanıyor, sebep-vak'alardan esas vak'a inkişaf ettiriliyor, muayyen bir safhaya getiriliyor ve aynı tarzda neticeye geçiliyor.

Hikâyelerdeki plânın göze çarpan hususiyetleri var. Merkez-i sıkleti teşkil eden vak'aya hemen girilmeyip ilkin hazırlayıcı sahne ve vak'alar verilmesi; bunlardan maada esas vak'anın tam mânâsı ile patlak vermesi için ayrıca bir vesile-vak'a icad edilmesi; vak'anın muhakkak iki şahıs arasında ve ekseriya şedit bir psikolojik durum veya kriz halinde, had safhasını bulması; ve bunu neticenin sür'atle takibi bu hususiyetleri teşkil eder.

Dede Korkud hikâyelerinin arzettikleri plân şöyledir:

I- Orijin ve sebepler kısmı

Esas vak'ayı (action central'i) hazırlayan sebep ve şartlar:

1-İlk sebep

2-Sonra bunun doğurduğu ve action central'e yol açan ikinci bir sebep.

(Not: Üç hikâyede bunlardan evvel, fazla olarak, hikâyede esas mevki alacak kahramanın orijini de anlatılmıştır. I inci hikâyede Bugac'ın, III' cüde Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek'in; VIII'de Basat ve Depegöz'ün dünyaya geliş sebepleri gösterilmiştir.)

II- Hikâyenin merkez-i sıkletini teşkil eden vak'a (action central)

- Action central'in bir vesile ile patlak verışı, yahut doğrudan doğruya ortaya çıkışı

- Vak'anın inkişafı

Bu inkişafın iki insan arasında had safhasını bulması.

III- Netice kısmı [29]

- Vak'anın neticelenmesi ve bunu bâzı tâli hareketlerin tâkip etmesi

Bu plânı izah edelim:

I- Orijin ve Sebepler Kısmı: Müteaddit defalar gösterdiğimiz gibi, Dede Korkud hikâyelerinde bir vak'aya cereyan ettiği sırada veya olup bittikten sonra girilmez; muhakkak, onu meydana getiren sebep ve şartlardan başlanır. Vak'a orijininin alınır ve neticeye kadar teselsülî olarak takib edilir. Causal bağlarda olduğu kadar temporal bağlara da çok dikkat ve riayet edilir. Vak'anın sebebini, önce cereyan eden şeyleri hikâyenin başka yerlerinde, meselâ ortasında veya sonlarında bir münasebet düşürek söylemek ve bu suretle, sebep ve şartları mutlaka bildirmek arzusunun karşılamak mümkünken, zaman sırasını bozmamak endişesi, hikâyelere hâkim olan zihniyeti böyle bir hareketten alıkoyuyor. Bu hikâyelerin hiçbirinde 'olmuş', 'olan'ın içine sokulmuyor; 'olan'ın içinde veya 'olan'dan sonra anlatılmıyor. Kronolojik sırada kat'ıyyen bir değişiklik yapılmıyor.

Burada Dede Korkud hikâyeleri ile yeni zamanların hikâyeleri arasındaki 'plan', daha doğrusu 'stil' farkına işaret etmeliyiz. Dede Korkud hikâyeleri zamanca başta gelen hadiseleri, esas vak'ayı doğuran sebepleri daima 'ön plân'a (vordergrund) alır. Bunları 'arka plân'a (Hintergrund) atarak karanlıkta bırakmaz. Sonradan esas vak'anın orta yerinde veya sonunda 'arka plân' dan (Hintergrund) çıkarıp aydınlatmaz. Bugünkü hikâyede bir vak'anın sebebini, zaman itibarile evvel olan bir hadiseyi mutlaka en başa almak mecburiyeti duyulmuyor. İstenilen, lüzum görülen zaman veya yerde kendilerine temas ediliyor. İlkin esas vak'ayı anlatmakla başlayıp sebep ve evveliyatına daha sonra, hattâ neticede geçen ne kadar çok hikâye vardır. 'Olmuş' u 'olan' dan önce söylemek artık şart değildir.

Action central'e daima ikiz vak'adan geçildiği için, bunları ilk ve ikinci sebepler diye ayırdık. Belki, ikinci sebebın esas vak'anın içinde ve onun bir cüz'ü olduğu düşünülebilir. Ve orijin kısmında değil, action central kısmında gösterilmesinin daha doğru olacağı söylenebilir. Biz de, ilkin böyle düşünmüştük. Fakat, hikâyelerde bu sebep-vak'alar üzerinde asıl merkez-i sıkletteki sahnelerde olduğu kadar durulmadığını, çoğunun sür'atle ve kısaca geçildiğini; ayrıca bir vesile-vak'a daha ilâve edildiğini göz önünde tutarak, plânı bu son şekliyle tesbit etmeği tercih ettik. Eğer bu vesile-vak'alara ihtiyac görülmemiş ve şimdi ikinci sebep dediğimiz noktalar hikâyelerin hepsinde esas vak'a ölçüsünde alınmış olsaydı, sebepleri ikiz göstermek icab etmeyecekti. Action [30] central'de kahramanlar bütün içlerini dökerler, şedit psikolojik anlar yaşarlar. Hâlbuki ikinci sebebi teşkil eden vak'alarda böyle sahneler yoktur. Kısa bir misâl ile izah edelim:

'Salur Kazanun evi yağmalandığı' hikâyesinde, Salur Kazanın, yur-

dunun düşmanlar tarafından yağmalanması neticesinde düştüğü büyük ıstırap ve perişanlık, karısı ile oğlunun yaşadığı trajik anlar action central'i teşkil eder.

Action central'e girebilmek için iki sebep-vak'adan hareket ediliyor:

1) Salur Kazanın sarhoş olup Oğuz Beyleri ile ava çıkması,

2) Bu fırsatı kaçırmayan düşmanların Salur Kazanın yurdunu yağmalaması.

Fakat bu iki sebep-vak'adan sonra hemen doğrudan doğruya Salur Kazanın hâline (action central'e) geçilmiyor. Araya bir rüya vak'ası sokuluyor. Bu rüya Kazanın endişelenerek yurduna dönmesini ve action central'in patlak vermesini hazırlayan bir vesile-vak'adır.

Plânı daha vuzuhla belirtmek için hikâyelerdeki ikiz sebepleri ayrı ayrı işaret ediyoruz: I'incide, a) Bugacın bir boğayla mücadelede galip gelmesi ve kendisine beylik verilmesi, b) Babasının maiyetindeki kırk kişinin Bugacı bu muvaffakiyetinden dolayı çekememesi ve Dirse Hanı kışkırtmaları. II'cidede, a) Salur Kazanın sarhoş olup Oğuz Beyleri ile ava çıkması, b) Bu fırsatı kaçırmayan düşmanların Salur Kazanın yurdunu yağmalamaları. IV'üncüde, a) İçki meclisinde sarhoş olan Kazanın oğlu Uruz ile ava çıkması, b) Av yerinde üzerlerine düşmanın gelmesi ve Uruzun esir olması. V'inci de, a) Deli Dumrulun köprüsü civarında bazı kimselerin, içlerinden ölen bir yiğit için ağlayıp feryat etmeleri, b) Deli Dumrulun, yiğidin canını alan Azrail'e kızıp meydan okuması. VI'ncıda, a) Kanlı Kocanın oğlu Kan Turalı'ya kız araması, b) Kan Turalının babasından şöhretini işittiği Trabzon tekürünün kızını elde etmeğe karar vermesi ve bu iş için hareket geçmesi. VII'incide, a) Kazılık Kocanın, bir içki meclisinde sarhoş olup Handan kâfir üzerine sefer dilemesi, b) Yaptığı seferde kafirlerin eline esir düşmesi. VIII'incide, a) Basatın arslanlar arasında büyüdükten sonra, insanlar içinde yaşamağa alışması, b) Depe gözün zuhuru. IX'uncuda, a) Begilin yıllık avda Bayundur Hana küserek yerine dönmesi, b) Avunmak için çıktığı avda yaralanması ve bunu düşmanların haber alması. X'uncuda, a) Herkesi hiçe sayan Egreg'in yüzüne, kurum satmaktan başka bir şey yapmadığının vurulması, b) Hüner göstermek için çıktığı bir avda kâfirler tarafından yakalanması. XI'incide, a) Kazanın ava çıkması, b) Yorgunluktan uzun bir uykuya dalmışken kâfirlerin kendisini esir etmeleri. XII'incide, a) Kazan Hanın evinin yalnız İçoğuzlar tarafından yağmalanması, b) Buna kızan Dışoğuzların Kazanın meclisine gelmemeleri [31] ve dargınlık göstermeleri.

II- Hikâyenin Merkez-i Sıkletini Teşkil Eden Vak'a (Action

central)³:

Bu kısımda hikâyeye asıl hüviyetini veren vak'a ya bir vesile ile patlak verir yahut doğrudan doğruya ortaya çıkar. Hikâyelerin dokusunda action central'e birer vesile ile geçilir. Bu vesile-vak'aları işaret edelim: I'inci hikâyede, Dirse Hanın Bugacı vurmaması (Bugacın anasının düştüğü endişeye ıstırap, baba ile oğul karşılaşmaları); II'incide Salur Kazanın yurduna dönmesine sebep olan rüya (Kazanın yurduna dönünce düştüğü ıstırap, ana ile oğul arasındaki trajik sahne); IV'üncüde Kazanın av yerinden kaçtı sanarak oğlunu evde aramaya gelmesi (Oğlu Uruzun babasile dönmediğini gören anasının ıstırabı, oğlunu ve kocasını araması); V'incide Tanrının, Azraili Dumrulun canını almağa yollaması; (Dumrulun genç yaşında hayatı terk etmekten duyduğu ıstırap, ana ve babasından ümidlerinin boşa çıkması, karısına veda'ı); VII'ncide babasının esir olduğunun Yügneğin yüzüne vurulması (Yügneğin babasını kurtarmak için kâfirlerle savaşması, kuvvetli düşman karşısında duyduğu ıstırap); VIII'ncide Uruzun Depe gözü evinden kovması (Bundan sonra Depe Göz dağa çıkacak ve Oğuz memleketinin başına büyük bir belâ kesilecektir); X'uncuda tokat attığı bir çocuğun Segrege, erkeklik taşıyorsa düşmanlara esir olan kardeşini kurtarmasını söylemesi (Segreğin kardeşini kurtarmak için harekete geçmesi, iki kardeşin karşı karşıya geldikleri zaman geçirdikleri psikolojik anlar, ana ve babanın tehlikeye atılmaması için yaptıkları ricalara şeref hislerinin galebesi); XI'incide Uruza, asıl babasının Bayundur Han olmayup Kazan Han olduğu söylenmesi (Babasını kurtarmak için savaşması). Not: Bu hikâye iki merkezlidir. Birinci merkezi Kazan Hanın millî şeref duyguları ve düşmana karşı duyduğu hiddet teşkil eder. Uruzun Kazanı kurtarmak yolunda yaptığı mücadele de ikincisi.

Bu vesile hadiseler gâyet kısa ve sür'atle geçilir. Üzerlerinde fazla durulmaz. Çoğu bir kaç cümlede anlatılmıştır.

Action central tek bir hadiseden ibaret değildir. Bir çok hadise sahnelerin teşkil ettiği bir grup, hikâyenin bu kısmında merkez-i sıklet meydana getirir. Burada konuşmalar ve hareketler daha çoktur. Psikolojik muhteva bakımından en kesif safha bu kısımda belirir. Kahramanların duyguları, heyecanları, ıstırapları, hulâsa bütün içleri, kendi ağızlarından, ortaya dökülür. Vak'anın inkişafı yalnız şahısları dışında ceryan etmeyip ruhlarına da sirayet eder. Hadiseler [32] karşısında yaşadıkları psikolojik anlar bilhassa ifâde edilir.

Bu action central safhasında hikâye kahramanının, muhakkak, bir

³ Action central'ler parantez içinde gösterilmiştir.

gayesi, bir problemi vardır. Onu neticelendirmek için yaptığı ‘cehd’, etrafına topladığı hadiseler ve ruhî durumlarla, action central’i teşkil eder. Beyreğin gayesi Banu Çiçeğe kavuşabilmek, onunla kat’î bir hayat arkadaşlığı kurmaktır. İkinci hikâyenin kahramanı Salur Kazanın hedefi, yurdunu yağmalayan düşmanın elinden ailesini ve servetini kurtarmaktır. Dördüncü hikâyede Kazan, yine düşmana esir düşmüş olan oğlunu kurtarmağa çalışmaktadır. Deli Dumrulun problemi kendi canı yerine Azraile verilecek başka bir can bulmak... Kanturalının atıldığı ölümlü maceralar Trabzon tekürünün kızı Salcanı alabilmek içindir. Yüneg babasını, Segreg kardeşini, Uruz babasını düşman elinden kurtarmak gayesi peşindedirler. Basat, Oğuz ülkesine belâ kesilen Depe Gözü yok etmek için çarpışıyor. Emren’in problemi babası Begil’in dargın olduğu Bayundur Han ve Kazandan yardım istemeden, sınıra hücum eden düşmanla tek başına başa çıkabilmek, kendi savaçılık şerefini korumaktır. Kitabın son hikâyesinde Uruzun gayesi Beyreği Kazan Hana âsî yapmak, olmazsa öldürmek, İç Oğuz beyleriyle Kazanın gayesi de Beyreğin intikamını almaktır.

Vak’anın inkişafı, hikâyenin sonuna doğru, karşı karşıya gelen iki kişinin (veya tek kişinin kendi kendine yaptığı) konuşmalarında had safhasına girer. Vak’a neticelendirmek için mutlaka böyle bir konuşma durumundan geçilir. Bu safhada kahramanlar şedit psikolojik anlar yaşarlar. Vak’a bir kriz vaziyeti arz eder. Artık, yalnız ‘iç’ in aksettirildiği, hareketsiz sahneler vardır. Bu konuşma safhası biter bitmez derhal action’a girilir. Sözün yerini hareket alır. Hareketler sür’atle birbirlerini kovalayarak neticeyi getirirler.

III- Netice: Bu kısımda hikâyenin kahramanı gayesine erişir. Çok dikkate şayan bir noktadır ki, kitabı teşkil eden oniki hikâyenin birisinde dahi gayesine varamamış tek kahraman göremiyorum. Hikâyeler kahramanların gayelerine erişmesile hemen bitmiyorlar. Çok kısa bir şekilde onların yurtlarına dönmeleri, yurttan şenlikler, düğünler yapılması gibi bâzı tâlî hadiseler de anlatıldıktan sonra neticeleniyorlar. [33]

TAHKİYEDE ÖLÇÜLÜLÜK VE ÜZERİNDE DURULAN HUSUSLAR

Dede Korkud hikâyelerinde ölçülü bir tahkiye görüyoruz. Hikâyelerin kadrosunu teşkil eden vak’a, hadise ve hareketlerin birbirleriyle alâkaları, fonction’ları ve mevzu ile münasebetleri gösterildikten başka, mevzudaki ehemmiyet ve mevkilerine göre ölçülü bir surette tahkiye edildiği de müşahade olunuyor. Garbın ortaçağ ve bizim Tanzimat öncesi narratif edebiyat mahsullerinin ölçsüzlükleri, nisbetsizlikleri karşısında bunlar ileri bir composition gösterirler. Mevzu boğan vak’anın akışını sekteye

uğratan bir sürü teferruat ve tafsilâta, vak'ada mevkii ehemmiyetli olmadığı halde üzerinde, mühim noktalardan daha fazla durulmuş tâlîyata, lüzumsuz yere uzatılmış parçalara bu hikâyelerde yer verilmemiştir. Her şey bütün teferruatale bir bir anlatılmayıp mevzuu en iyi canlandırılabilcek taraflarından alınmış ve bu noktalara daha ehemmiyet verilmiştir. Hâdisâtı tam teselsülü ile homerik bir stilde nakleden Dede Korkud hikâyeleri, burada Homer'in tarzından ayrılırlar. Çünkü Homer teselsülün halkasını teşkil eden bir hadise ve hareketi, her şeyi farksız bir ölçü ile anlatır. Tefrik yapmadan her şeyi okuyucuya geniş ölçüde ve elinden geldiği kadar tafsilâtlı verir. Anlattığı şeylerin hepsi üzerinde aynı ehemmiyetle durur. Bazısında anlatım ölçüsünü daralttığı, bâzısında açtığı görülmez. Homer'e hâkim olan endişe, hadiseler ve eşyayı (choses), mevzu bakımından değer ve önemleri ne olursa olsun, mümkün olduğu kadar 'tam' tanıtılmaktır. Onun için, bahsettiklerinin hepsini aynı anlatma ölçüsü ile anlatır. Bu hal, Homer'de, mühim bir tahkiye hususu olan geciktirmelere sebep olmuştur. Vak'ada bahsi geçen herhangi bir şahıs veya bir şey üzerinde, asıl mevzuu bir tarafa bırakıp uzun uzun durarak tafsilât ve excurtion'lara girişmesi, vak'anın akışına sekte veriyor. Asıl vak'anın yerine, bu şey kâim oluyor. Hadiseleri Homer gibi teselsüle riâyet ederek anlatan Dede Korkud hikâyelerinde, vak'anın akışını gözetilen ölçülü bir zihniyetle hareket edildiği için, Homer'de görülen 'geciktirici-das Retardierende' parçalardan uzak kalınmıştır. Mevzuda tâlî bir mevkii olan şeyler kısaca ve sür'atle geçilerek, mühim olan noktalar üzerinde durulur. Homer ise, anlattığı şeyi, tâlî olsun olmasın o an için kendine yegâne hedef 'Zweok' ittihaz eder. Asıl mevzuu bırakıp yalnız, o şeyle meşgûl olur. Meselâ bir savaşın en kızgın safhasında, asıl mevzuu olan savaş sahnesini bir yana koyar ve ismi geçen herhangi bir kahramanı mazarından itibâren alarak, müstakil bir mevzuu hâlinde anlatmağa başlar. Artık hedefi savaşı değil, kahramanı anlatmak olmuştur. Savaş sahnesi o kızıymış ânında, kahramana dâir söylenenlerin [34] hepsi bitinceye kadar, olduğu yerde bekliyecektir. Dede Korkud hikâyelerinde ise, böyle tâlî noktalara takılmadan sür'atle esaslı, ehemmiyetli noktalara geçilir. Asıl belirtilmek istenen şeye hemen gelebilmek için tâlî şeylere pek kısa temas olunur. Şimdi bu hususları bâzı misâllerle gösterelim:

Dirse Han, Bayundur Hanın ziyâfet meclisinde, hiç evlâdı olmayışı yüzünden, şerefini kırarak bir muameleye mâruz kalmıştır. Hikâyenin bundan sonra ehemmiyet verdiği hadise Dirse Hanın, karısına uğradığı muameleden dolayı duyduklarını anlatması sahnesidir. Bu iki hadise arasında yâni Dirse'nin meclisten kalkarak karısının karşısına gelinceye kadar geçen safha tâlî ve hikâye için ehemmiyetsiz olduğundan bir cümle ile söylenilip geçilmiştir: Dirse Han evine geldi – 'Dirse Han yerinden örü turdı, aydur: Kalkubanı yiğitlerüm, yerünüzden örü turun, kara ayıp

bana ya bendendir, ya hatundandır, dedi. *Dirse Han evine geldi*. Çağırub hatununa soylar, görelim hanum ne soylar.⁴ Görüyoruz ki burada Dirse Hanın meclisten eve gelişi hakkında hiçbir tafsilât verilmemiştir. Dirse Han meclisi nasıl terketti, hangi yoldan geçti, bu nasıl bir yoldu, yol esnasında hali nasıldı, yanındakilerle konuştu mu, yolda kimseyi görmediler mi, karısına nerede seslendi, birbirleriyle nerede karşılaştılar?... Bunlar asla mevzu bahis edilmemiştir.

Dirse Han'ın bir zaman sonra bir çocuğu olur. Hikâyede, bu çocuğun bir boğa ile mâcerası, bundan sonra babası ile arasında geçen hâdiseler esas noktaları teşkil eder. Boğac ismini alan bu çocuğun boğayı yeninceye kadar geçen onbeş yıllık hayatı, mevzu için önemli olmadığından bir iki cümlede hulâsa edilmiştir: 'Bir nice müddetden sonra bir oğlan toğurdu, oğlanuğunu dayalara verdi, saklatdı. At ayağı külüg, ozan dili çevük olur; oğlan on beş yaşına girdi.'⁵

Boğac'ın boğayı yenmesini müteakip, hikâyede, canlandırılmak istenen babası ile olan macerasıdır. Onun için bu iki hadise arasındaki safha üzerinde durulmamış, buna yalnız iki cümle hasredilmiştir: 'Dirse Han oğlana beğlik verdi, taht verdi. Oğlan tahta çıktı, babasının kırk yiğidin anmaz oldu.'⁶ Beylik ve taht, Boğaca nasıl bir merâsimle verildi.. bu merâsim nerede yapıldı.. merâsimde kimler bulundu.. merâsimin yapıldığı yer, o gün nasıl bir manzara arz ediyordu.. merâsim nasıl [35] başladı, nasıl bitti.. babası, Boğaca beylik ve taht verirken neler söyledi.. Boğacın o günkü kıyâfeti, hâli nasıldı.... İstemiş olsa hikâyedeki diğer hadiseler gibi bunlar da hikâye edilebilirdi. Fakat hikâyede bu tarafların bir önemi yoktur. Esas vak'alar yanında tâlî bir mevkidedirler.

Hikâyenin sonunda Boğac ile onu vuran suçlu baba karşı karşıya getirilir. Ve bu nokta üzerinde durulur. Asıl canlandırılmak istenen bu 'crise' vaziyetidir. Bundan sonra gelen bitim vak'ası, hikâye için büyük bir önem ifade etmez. Bu sebeple, Boğac'ın babasını, hâin mâiyetinin elinden kurtarmak için yaptığı savaş çok tafsilâtsiz ve kısa geçilmiştir. '(Boğac), kırk yiğidine dülbend sal(la)dı, el eyledi. Kırk yiğit bidevi atın oynatdı, oğlanun üzerine yığınak oldu. Oğlan kırk yiğidin boyına aldı. At depdi. Cenk ve savaş etdi. Kiminün boynın urdı, kimini tutsak eyledi. Babasını kurtardı. Kayıtdı, gerü döndi'.⁷ Hâlbuki, bir savaş hikâyenin üzerinde durulması icab eden noktalarından biri olduğu zaman bundan çok geniş anlatılır. Bir örnek olmak üzere, yurdunu yağmalayan, malını mül-

⁴ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 4

⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 5

⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 6

⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 12

künü, anasını, karısını, çocuğunu esir edip götüren düşmanla Salur Kazan ve beylerinin, onları kurtarmak ve intikam almak için nasıl savaştıklarını anlatan bir parçayı naklediyoruz:

‘Bu mahalde kalın Oğuz begleri yetdi. Hanum görelüm kimler yetdi:

Kara deve ağzında Kadir veren, kara buğa derisinden yeşiginün yapuğı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyıgın ensesinde yedi yerde döken erenler evreni Kazan Begün kartaşı Kara Güne çapar yetdi, çal kılıcun kardaş Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Demür Kapu dervendindeki demür kapuyı depüb alan, altmış tutam ala gönderinin ucında er yüğürden Kayan Selcük oğlu Delü Dunder çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Amid ilen Mardin kalesini depüb yıkan, demür yaylı Kıpçak Melike kan kusduran, gelüben Kazanun kızın erlikille alan, Oğuzun ak sakallu hocaları görende ol yiğidi tahsinleyen, al mahmuzı(?)şalvarlı, atı bahri hotazlı Kara Güne oğlu Kara Budak çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Destursuzca Bayundur Hanun yağısın basan, altmış bin kâfire kan kusduran ağ boz atının yelesi üzerinde kar turduran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin Çapar yetdi. Çal kılıcını ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca hanum görelüm kimler yetdi: **[36]**

Parasarun Bayburd hisarından parlayub uçan, ap alaca gerdegine karşı gelen, yedi kızın umıdı, kalın Oğuz imrenesi Kazan Begün inağı, boz aygırlu Beyrek çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Çaya (?) çalımlu, çalkara kuş erdemlü, kurkurma kuşaklu, altun küpelü, kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı, Kazılık Koca oğlu Beg Yügnök çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan Yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Altmış erkek derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, aktı erkeç

derisinden külâh etse kulaklarını örtmeyen, kolı budı kıranca, uzun bal-dırları ince, Kazan Begün tayısı, at ağızlu Uruz Koca çapar yetdi. Çal kılıcun Begüm Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm kimler yetdi:

Varıban Peygamberün yüzini gören, gelüben Oğuzda sahabeti olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlu Bügdüz Emen çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm kimler yetdi:

Kâfirleri it ardına bıragub horlayan, elden çıkub aygır gözlü suyından at yüzdüren, elli yedi kalenün kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sunı Sandal Melike kan kusduran, kırk cübbe bürünüp otuz yedi kale beginün mahub kızlarını çalub bir bir boynın kocan, yüzinde tudağında öpen, Elig Koca oğlu Alp Eren çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Sayıлмаğıla Oğuz begleri tükense olmaz, hep yetdiler. Arı sudan abdest aldılar, ağ alınların yere kodılar, iki rekat namaz kıldılar, adı görkli Muhammed'e salavat getürdiler, bîtekellüf kâfire at saldılar, kılıc çaldılar. Gümbür gümbür nakkareler döğüldi, burması altun tuc borılar çalındı.

Ol gün cigerinde olan er yiğitler belürdi. Ol gün muhanetler sapa yer gözetdi. Ol gün bir kıyamet savaş oldu, meydan tolu baş oldu. Başlar kesildi top gibi; şahbaz şahbaz atlar yügüzdü, nalı düşdi; ala ala gönderler süzüldi, kara pulat öz kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi; üç yüleklü kayın oklar atıldı, dermeni düşdi; kıyametün bir günü ol gün oldu; beg nökerinden, nöker beginden ayrıldı.

Taş Oğuz begleri ile Deli Tundar sağdan depdi. Cılasun yigitleriyle Kara Güne oğlu Deli Budak soldan depdi. İç Oğuz begleriyle Kazan düpe depdi. Şökli Melik'i bir gözedübeni atdan yere saldı. Gafillüce [37] kara baş alub kesdi. Kahişdın alca kanın yer yüzine dökdi.

Sağ tarafda Kara Tüken Melike Kayan Selcük oğlu Deli Tundar karşı geldi. Sağ yanını kılıcladı, yere saldı. Sol tarafda Bugacuk Melike Kara Güne oğlu Deli Budak karşı geldi, altı perli gürz ile depesine katı tuta urdı, dünya âlem gözine karañu oldu, at boynın kucakladı, yere saldı.

Kazan Begün kartaşı kâfirün tugıyile sancağın kılıcladı, yere saldı.

Derelerde depelerde kâfire kırgun girdi, leşine kuzgun üşdi. On iki bin kâfir kılıcdan geçdi, beş yüz Oğuz yiğitleri şehid oldu. Kaçanını Ka-

zan Beg kovmadı, aman deyenı öldürmedi. Kalın Oğuz begleri toyum oldu.⁸

Salur Kazan hikâyesinin başında, Salur Kazan'ın Oğuz beyleriyle ava çıkışı anlatılır. Salur Kazan, gördüğü rüya üzerine endişeye düşer, bir an önce memleketine dönmek ister. Hikâyede ehemmiyetli olan nokta, onun yurduna döndüğü zaman karşılaşacağı vaziyet ve düşeceği psikolojik hâldir. Onun için av yerinden yurduna nasıl geldiği, hangi yollardan geçtiği, yol esnasında neler gördüğü, ne kadar zamanda bu yolu aldığı... anlatılmamıştır. Bunları anlatmak lüzumsuz ve tâlî şeyleri hikâyeye sokmak demek olurdu. Bu dönüş safhasına sâde iki cümle tahsis olunmuştur: '.... dedi. Konur atın mahmuzladı. Kazan Beg mahmuzladı, yola gitdi. Geli geli yurdunun üzerine geldi. Gördi kim uçarda kuzgun tolaşmış, yurtda kalmış.'⁹

* * *

Bamsı Beyrek hikâyesinde ilkin, Beyreğin doğmasına takaddüm eden bir vak'a anlatılır. Bundan sonra hikâye kahramanının ilk yiğitlik mâcerası hikâye olunur. Fakat teselsüle çok riayet edildiği için, Beyrek'in doğumundan bu mâceraya gelinceye kadar olan safhaya da temas etmek mecburiyeti vardır. Tâlî mahiyette olan bu safhadan yalnız bir kaç satırla bahsedilmiş ve hemen asıl gösterilmek istenen vak'aya geçilmiştir: 'Bay Büre'nin oğlu beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına girdi. On yaşından on beş yaşına girdi. Çaya baksa (?) çalımlu, çalkara kuş erdemlü bir güzel yahşı yiğit oldu.'¹⁰ [38]

Hikâyede Beyrek'i, sözlüsü Banı Çiçek ile karşı karşıya getirmek, konuşturmak için bir av hâdisesi vesile olarak araya sokulur. Fakat hikâye için ehemmiyetli olan bu av sahnesi değil, Beyrek'le Banı Çiçek'in tanışmaları sahnesidir. Av bir vesiledir, tâlî bir vak'adan ibârettir. Bu sebeple kısa anlatılmıştır: 'Begler hep ava bindi. Boz aygırın çekdürdi. Beyrek bindi. Nâgihandan Oğuz'un üzerine bir süri geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kova gitdi. Kova kova bir yere geldi, ne ördi. Sultanum, gördi gök çayırın üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. Barub bu otağ kimün ola dedi. Haberi yok ki alacağı ala gözli kızın otağı olsa gerek.'¹¹ Eğer, Beyrek'i Homer ava çıkarmış olsaydı, bu avı geniş ölçüde anlatacak, bu kısım onun elinde tafsilâtlı bir av hikâyesi hâline girecekti. Ancak bundan sonra tanışma vak'asına geçmek isteyecekti. Nitekim, Odüssea'sının

⁸ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 22-24

⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 16

¹⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 26

¹¹ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. ?

19'uncu rapsodunda böyle bir av sahnesiyle karşılaşırız. Troya savaşına gideli ve savaş biteli yıllar geçtiği halde kendisinden hiçbir haber alınmayan Odüsseüs, hüviyetini gizleyerek, bir dilenci kıyafetinde bir gün memleketine dönmüştür, evine gelmiştir. Bâzı maksadları olduğu için kimseye kendisini tanıtmaz. Karısı, o vakitler yoldan gelen bir misâfire yapılması lâzım gelen bir vazife olduğundan; hizmetçilerine bu dilencinin ayaklarını yıkamalarını söyler. İhtiyar dadısı Evrükleia, yıkarken ayağındaki, vaktile bir avda almış olduğu yaradan Odüsseüs'ü derhâl tanıyor. Homer, ‘Evrükleia, Han'ın yanına gelip ayaklarını yıkamağa başlar başlamaz yaranın izini tanıdı: Bir yaban domuzu onu beyaz azısile ısır-mıştı, vaktile, Avtolükos ve oğullarının yanına gidip birlikte Parnesos'a çıktığı zaman.’ dedikten sonra asıl vak'ayı bırakıp Odüsseüs'ün Avtolükos'ların yanına gidişini anlatıyor ve bu yarayı almış olduğu avın hikâyesine geçiyor: ‘Bu Avtolükos anasının şanlı babası idi; haydutlukta ve and bozmada herkesten üstündü. Hermeias tanrı ona bu erdemi ver-mişti, çünkü yaktığı kuzu ve oğlak budlarından hoşlanırdı; bu tanrı iyiliğini isteyerek ona yoldaş olurdu...

Avtolükos bereketli İtake'ye kızının yeni doğurduğu torununu gör-meğe gelmişti; yemekten sonra, Evrükleia çocuğu Avtolükos'un dizleri üzerine koyup ona şöyle demişti: ‘Avtolükos, sevgili kızının tosun oğluna sen bir ad bulmalısın; senin çok istediğin çocuktur bu’. Ona karşı Avtolükos seslenerek eyitti: ‘Güveyim ve kızım, öyle ise, çocuğa benim söyleyeceğim adı koyun. Buraya ben bir çok erkeğe ve kadına güce-nerek, küserek, darılarak geldim: bereketli yer yüzünde böyleleri çoktur. Bunun için çocuğa Odüsseüs adını vermek istiyorum; büyüdüğü zaman Panesos'a, anasının içinde doğduğu konağa gelsin; benim bütün hazineler-im oradadır: ona o hazinelerden bol bol vereceğim, kendini geri yollaya-cağım.’ [39]

İşte daha sonra Odüsseüs o zengin armağanları versinler diye gitmiş-ti; Avtolükos'un kendisi ve oğulları onu kucakladılar ve en tatlı sözlerle karşıladılar. Anneanesi Amfitee onu kucaklayıp başından ve güzel göz-lerinden öptü; ve Avtolükos şanlı oğullarına buyurdu kim yemeği hazırla-sınlar. Onlar da babalarının sözünü dinlediler, beş yaşında bir boğa getir-diler. Hayvanı yüzdüler, hazırladılar, parça parça doğradılar, şişlere ge-çirdiler; ve ustaca kebab ederek üleştirdiler. Bütün gün, güneş batıncaya değin, yiyip içtiler ve bu eşitlik övününde keyif sürdüler. Güneş batıp a-laca karanlık olunca yattılar, tatlı uykudan baş aldılar.

Sabah sisi içinde gül parmaklı şafak görünür görünmez, avlanmağa çıktılar: Köpekler Avtolükos oğullarının önünde, Odüsseüs ise dayılarının arkasından gidiyordu... Parnesos dağının ormanla örtülmüş yamaçlarına tırmanıp rüzgârın dövdüğü mağaralarına girdiler. Güneş dingin

Okeanus'un derinliklerinden çıkıp kırlara vururken, avcılar bir dereye iniyorlardı. Köpekler bir izin kokusunu alarak önden gidiyordu; arkadan Avtolükos'un oğulları ve onlarla birlikte tanrısal Odesseüs geliyordu; yürürken de uzun gölgeli mızrağını sallıyordu.

Burada, sık ormanın içinde dev gibi bir yaban domuzu in tutmuştu: oraya ne azgın yeller, ne nemli sisler, ne de güneşin ışıkları geçebilirdi; orası o derece sıkı idi ki, içine yağmur bile sızmazdı. Yapraklar kaba bir yataklık hâlinde üst üste yığılmıştı. Kendine doğru yaklaşan insanların ve köpeklerin ayak sesleri kulağına ilişince, canavar ininden dışarı fırladı; şimdi kılları boynunda diken diken, gözlerinden ateş saçan bir hâlde karşılarında dikildi. O ara, ilk önce Odesseüs canavarın üstüne atıldı; uzun mızrağını güçlü kolu ile kaldırarak kıyasıya vurmaya istedi; lâkin yaban domuzu ondan önce davranarak bacağına kaptı ve azılarıyla kocaman bir parça et kopardı, lâkin diş kemiğe değmedi. Ve Odesseüs yetişip canavarın sağ omzuna mızrağını sapladı, silâhın parlak demreni bir yandan öbür yana geçti; hayvan homurtularla tozlar içine yuvarlanıp serildi, canı vücudundan sökülüp uçtu. Hemen Avtolükos'un oğulları atılarak tanrısal Odesseüs'ün yarasını tımar etme girişirler; kahramanın bacağına ustaca sararlar, afsunlayıp kara kanı durdururlar; sonra çarçabuk sevgili babalarının konağına dönerler.

Dedesı Avtolükos ve dayıları Avtolükos'un oğulları yarasını iyi ettikten sonra zengin armağanlar verdiler ve kendisini sevindirerek tezlikle sevgili yurdu İtake'ye yolladılar ve kutlu dönüşüne babası ve sayın anası şâd oldular; geçirdiği kazayı merak ederek nasıl yaralandığını [40] sordular; o da onlara avlanmak için Avtolükos'un oğullarıyla birlikte Parnesos'a gidişlerini ve yaban domuzunun beyaz azısıyla yaralanışını güzel güzel anlattı.

Şimdi, ihtiyar kadın ellerinin ayasıyla dokununca yarayı tanıdı.....¹²

* * *

Bamsı Beyrek'e esiri bulunduğu kâfir tekürünün kızı âşık olmuştur. Onu bir gün melûl görüp bunun sebebini öğrenince, sonra gelip kendisini alması şartile, kaleden kaçmasına yardım eder. Hikâyede canlandırılacak nokta kızın aşkı olmayıp Beyrek'in kurtulduktan sonra Banı Çiçek'in düğünündeki mâcerası olduğu için tâlî bir mevkide bulunan bu aşk üzerinde durulmamıştır. Kızın nasıl âşık olduğu, geçirdiği aşk hâli ve Beyrek'le münasebeti, Beyrek'in bu aşka karşı nasıl hareket ettiği hakkında bir şey

¹² Homeros, *Odesseia*, Ahmet Cevat Emre tercümesi, c. II, s. 136-139, Ankara 1942

söylenmemiştir. Bu aşka dâir söylenenler yalnız şu satırlardan ibarettir: ‘Meğer kâfir begününün bir bıkır kızı varıdı. Her gün Beyregi görmeğe gelürdi. Bakdı gördi Beyrek saht olmış. Kız aydur: ‘Niçün sahtsın, hanım yiğit?’ Dedi. Beyrek aydur: ‘Nice saht olmayayım? Onaltı yıldur kim babanun tutsakıyım, ataya anaya, kavma kardaşa hasretüm. Ve hem bir kara gözlü yavuklum varıdı, Yalancı oğlu Yalincuk derler bir kişi varıdı. Varmış yalan söylemiş, beni öldi demiş, ana varur olmuş’ dedi.

Böyle degeç, kız Beyrek’i âşıklamışdı, aydur: ‘Eğer seni hisardan aşağı salındurucak olurusam, babana anana sağlıkıla varacak olurısan beni bunda gelüb helâllığa alur mısın’ dedi. Beyrek and içdi: ‘Kılıcuma toranayım, ohuma sancılayım, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın sağlığıla varacak olurısam Oğuz, gelüb seni helâllığa almazısam’ dedi. Kız dahı urgan getürüb Beyrek’i hisardan aşağı salındurdu. Beyrek aşağı bakdı, kendüzin yer yüzinde gördi. Allaha şükür eyledi, yola düşdi. ‘¹³

Halbuki bu sahne Homer’de olsaydı, burada duracak, tafsilâtlı bir surette kızın tasvirini yapacak, aşkının nasıl ve ne zaman başlayıp nasıl devam ettiğini, iki genç arasındaki münasebeti, konuşmalarını, buluştukları yerleri anlatmağa girişecekti. [41]

* * *

Dede Korkud hikâyelerinde, hikâyelerin kahramanları bile bir iki cümlelik ifadelerle tanıtılırlar. Onların tasvirine girilmez. Hikâyeler hâkim olan zihniyet, vak’alar ve hadiseler yanında şahıs tasvirlerini tâlî saymıştır.

Koca Azrail’e meydan okuyan Deli Dumrul yalnız şu sözlerle tanıtılır: ‘Meğer hanum Oğuzda Duha Koca oğlu Deli Dumrul derleridi, bir ev varıdı.’¹⁴

Selcan ismindeki kız uğruna nice ölüm tehlikelerine atılan yiğit Kan Turalı için söylenenler:

‘Oğuz zamanında Kanlı Koca derleridi, bir gürbüz er varıdı. Yetmişmiş bir cılasın oğlu varıdı. Adına Kan Turalı derleridi.’¹⁵

‘Kan Turalı kemâl ve cemâl eyesi yiğit idi. Oğuzda dört yiğit nikabıla gezer idi: Biri Kan Turalı, biri Kara Çögür ve oğlu Kırk Kınuk ve

¹³ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 35.

¹⁴ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 58

¹⁵ *Ayn. e.*, s. 64

boz aygırlu Beyrek.¹⁶ sözlerinden ibârettir.

Kendisini elde edebilmek için uğrunda beglerin, prenslerin canlarını feda ettikleri, Kan Turalı'nın üç ölüm tehlikesi geçirdiği Trabzon tekürünün kızı Selcan'ın tasviri nâmına ancak:

‘Meğer Tırabuzan tekürünün bir azim görklü mahbub kızı varıdı. Sağına soluna iki koşa yay çeker idi. Atduğı oh yere düşmez idi. Ol kızın üç canavar kalınlığı kaftanlığı varıdı.’¹⁷

‘Meğer kız meydanda bir köşk yapıdurmuş ıdı. Cemi yanında olan kızlar ak geymişleridi, *kendü sarı giymişdi*. Yukarıdan temaşa ederidi.’¹⁸ sözlerini buluyoruz.

Kahramanları tanıtmak için söylenenlerin, diğerlerine nazaran daha geniş olan tavsiflerdir:

‘Bir gün Ulaş oğlı, tülü kuşun yavrısı, bezemsekin [=beze miskin] umudu Amit suyunun aslanı, Karacağun kaplanı, konur atın eyesi, Han Uruz'un ağası [42] Bayundur Hanun güveygüsi, kalın Oğuz'un devleti, kalmış yiğit arkası Salur Kazan yerinden turmuşıdı.’¹⁹

‘Altmış erkec derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı erkec derisinden külâh etme kulaklarını örtmeyen, kolu budı hıranca; uzun baldızları ince, Kazan Begün tayısı, at ağızlı Uruz Koca çapar yetdi.’²⁰

Hikâyeleri, Dede Korkud kitabındaki şekillerde ortaya koyan zihniyet için, bahsettiği şahısların fizik görünüşlerinin ehemmiyeti yoktur. O, onların yaşadıkları şedit psikolojik anlar ile bilhassa aksiyonlarına ehemmiyet verir. Bu noktalar üzerinde durur.

*

* *

Dede Korkud hikâyelerinde ehemmiyet verilen noktalar:

-Hikâye kahramanlarının yaşadıkları bâzı şedit psikolojik anlar;

-Savaşçı – göçebe cemiyet nazarında mühim olan sosyal değerler

¹⁶ *Ayn. e.*, s. 68.

¹⁷ *Ayn. e.*, s. 65.

¹⁸ *Ayn. e.*, s. 68.

¹⁹ *Ayn. e.*, s. 13.

²⁰ *Ayn. e.*, s. 23.

(valeur) dir.

Bunların ifade edildiği yerlerde – mevzuca basit ve heyecansız olan hikâyeler gerçekten canlılık kazanır. Hikâye, hareket, söz, duygu itibâriyle en kesif safhalarını bu noktalarda gösterir. Beklenmeyen hâdiseler karşısında, trajik durumlarda kahramanların içinde buldukları psikolojik hâli belirten konuşmalar daha fazla yer alır. Alelâde maksadlar için yapılan, kuvvetli *psikolojik muhtevâsı* olamayan konuşmalar ise pek kısa geçilir. Böyle ‘alltâglich’ konuşmalar bir hâdiseye vesile olmak bakımından alınmıştır.

Üzerinde durulan, sosyal ‘valeur’ ler münhasıran action’a âit veya action hâlinde olanlardır. Statik; yâni action’a geçmeyen ve mücerret bir hâlde bulunan ‘valeur’ ler mevzuubahs edilmiyor. Hikâyelerin ehemmiyet verdiği ‘valeur’lerden bâzılarına işaret edelim:

Kâfirlerle yapılan savaşlar.. bir çocuğun ilk yiğitlik vak’ası ve ad alması.. Oğuz beylerinin meclisi.. çocuksuzların cemiyetteki durumları.. baba –oğul münasebetleri.. analık sevgisi.. aileleri için kahramanların gösterdikleri fedakârlıklar.. kahramanların savaş yerine [43] gelişleri ve tavsifleri.. kadınlı erkeğin hayat arkadaşlığı.. bir kızla evlenebilmek için geçirilen maceralar.. düşmana karşı şerefın korunması... ilh.

“Hikâyeci böylece, asıl güzel ifade alabilmeğe müsâid yerleri seçiyor ve oralarda ısrarla duruyor. Muvaffakiyetinin sırrı da buradadır. Filhakika hikâyelerin asıl etini, kanını teşkil eden parçalar böyle yerlerdir: Hislerin en iyi ifade olunabileceği konuşmalar, büyük trajik anlarda – bir hıyanete, iftiraya kurban gitme, sevdiği bir insandan beklenmeden bir darbeye mâruz kalma, bütün ümitlerini bağladığı, insanı elinden kaybetme.... zamanlarında – insanların birbirlerine veya kendi kendilerine söyledikleri sözleri ihtivâ eden parçalar, tabiat tasvirleri, kahramanların harp meydanına gelmeleri vesilesile tavsif ve tasvirleri gibi... Fakat hikâyeci vak’aların cerayanını müphem ve şüpheli bırakıyor sanılmasın: bu daha mufassal anlatılan anları birbirine bağlayan vak’alar da hiç eksiksiz, veciz, ifade ve tedâi itibâriyle zengin kelimelerle, süratli ve keskin çizgilerle anlatılıp geçilir.”²¹ [44]

TAHKİYE’NİN OBJEKTİFLİĞİ

Dede Korkud hikâyelerinde vak’alar tabii teselsül sıraları içinde anlatılırlar. Bir vak’a orijinininden başlayarak neticesine kadar tam ve sahil (exact) kronolojisile verilir. Vak’a, tabii seyri üzerinde hiçbir değistirme

²¹ Pertev Naili Boratav, “Dede Korkud Hikâyeleri”, *Oluş mec.*, nr. 23, s. 314, Ankara 1939; *Folklor ve Edebîyat*, s. 95-96.

yapılmadan, geçirdiği safhaların hiçbiri hafzedilmeden naklonulur. Bir vak'aya sonraki seyir safhalarından başlayan ve hikâyenin ortasında veya sonunda, *zaman* bakımından bir 'geriye dönüş' yaparak atlanan, ilk safhalara geçen hikâye tarzı Dede Korkud hikâyeleri için tamamen yabancı bir tarzdır. Hâlden mâziye atlayış, tekrar hâle avdet gibi zaman zikzakları bu hikâyelerde asla yoktur. Hepsisi, hâdiseleri en başından alır, zincirleme bir şekilde, bütün safhalarile aksamayan bir zaman akışı içinde son safhaya götürür. Hâdiselerin oluş (zaman) sırasına tam mânâsile riâyet ve bu sırayı kat'ıyyen bozmamak, Dede Korkud hikâyelerindeki tahkiyenin değişmeyen bir esasıdır. Bu, *objektif* bir tahkiye tarzıdır.

Sübjektif tahkiye, hâdiselerin tabî seyrine riâyet etmez, keyfî olarak kronolojik sıradaki yerleri ile oynar. Sonra geçen hâdiseyi başa, başta olanı sona getirir. Objektif seyir sırasını bozar, bir maksada (Zweck) göre başka bir tertibe sokar. Vak'ayı daha tesirli ve sürprizli bir hâle getirmek için hâdiseler arasında takdim ve te'hirler yapar.

Dede Korkud hikâyelerinde vak'alar dâima 'ön plân' (Vordergrund)da anlatılır. Hiçbir hâdisiye, hiçbir nokta bir maksat gözetilerek, sonda ortaya çıkarılmak üzere 'arka plân'(hintergrund)a alınıp bekletilemez. Gizlenen noktayı sonda çıkarmak sûretile sürpriz yapmak yahut basit bir vak'ayı daha tesirli bir hâle koymak için 'olan'ın bâzı taraflarını 'arka plân'a saklamak gibi sübjektif tahkiye usûllerine hiç müracaat edilmez.

Vak'a sebebinden neticesine doğru âdetâ bir hatt-ı müstakim istikametinde ilerler. Dede Korkud hikâyelerini okurken 'acaba bu hâdisiye sebep olan şey nedir?', 'bu adam karısı karşısında neden susuyor?', 'kafirlerin elinde esir kalan kahramanı yıllardan sonra kurtarmağa gelen bu adam kimdir?'.... diye sormak ihtiyacını hissetmiyoruz. Çünkü, hikâyelerde, bunların evveliyâtı saklanılıp sonraya bırakılmamış, önceden [45] hepsi söylenmiştir. Hikâye kahramanlarının ne yapmak istediklerini, ne maksadla hareket ettiklerini, harekete geçmelerinden evvel öğrenmişizdir. Bunun için hikâyelerin sonunda sürprizlerle karşılaşmayız. Hâdiseler âniden ortaya çıkmaz. Her şey teselsül sırasında anlatıldığından sonraki hâdiselerin sebeplerini, nasıl hazırlandıklarını görür, bunları nelerin takip edeceğini anlarız.

Dede Korkud hikâyelerindeki *objektif* tahkiyeyi, tahkiyesi sübjektif olan bir hikâye ile karşılaştırmak, daha müşahhas olarak belirtecek. Ömer Seyfeddin'in meşhur 'Topuz'hikâyesini alalım:

Eflâk'ta halk bayram etmektedir. Osmanlı sultanı tarafından yollanan bir elçi, Eflak prensine tanınan istiklâli bildiren beratı ve pâytahttan ge-

tirdiği hediyeleri merâsimle prence takdim edecektir. Merasimi görmek için büyük bir kalabalık toplanmıştır. Meydandaki manzarayı seyreden, Boyar atlılarının sarhoş kumandanı yanındakilere, artık Osmanlı gururunun kırıldığını, prensinin padişahla müsâvi bir muamele gördüğünü söylemekte, prensin ayağına bir elçi ile beraber üçyüz Türk atlısının gönderilmiş olmasından tefahhurla bahsetmektedir.

Durgun ve yumuşak tavırlı Osmanlı elçisine, prensin huzuruna nasıl çıkacağı ve ne gibi tâzim hareketleri yapacağı gösterilir. Elçi huzura kabûl edilince bu, gösterilenlerin hepsini yerine getirir. Padişah'ın beratını öpüp başına koyduktan sonra prence verir. Geride duran üç neferin taşıdığı hediyeleri almak üzere gerisin geriye gider. İlk, hediyeler arasında bulunan, altın yaldızlı parlak bir topuz alır; prence takdim edecektir. Şimdi sözü hikâyeciye bırakalım: 'Bütün gözler harekâtını takip ediyordu. Tahtın önüne geldi. Ansızın... gözle görülmeyecek bir çabuklukla havaya kaldırdığı bu müthiş topuzu prensin elması tacına öyle bir indirir ki...'

Görüyoruz ki hikâyeci, hikâyenin sonunda bir sürpriz yapmıştır. Bu temin için buraya kadar bazı noktaları karanlıkta bırakmış, 'arka plân'da saklamıştır. Topuzu, prensin kafasına indirinceye dek elçinin maksadı, üçyüz süvarinin gönderilmesindeki sebep hiç söylenilmemiştir. Aynı mevzu Dede Korkud hikâyelerindeki tahkiye ile ele alınmış olsaydı, hikâyenin böyle sürprizli neticelenmesi mümkün olamazdı. Çünkü vak'aya evveliyâtından başlanacak, bittabi heyetin gönderilmesindeki maksad, kronolojik sırada, elçinin topuzla prensin kafasını kırmak fiilini takaddüm ettiği için önceden söylenecekti. Vak'anın, İstanbul'da bu işe kara verilmesi, bu maksadla heyetin yola çıkarılması gibi safhaları 'arka plân'a atılarak karanlıkta bırakılmayacak, mebde'den neticeye kadar bütün olanlar, konuşulanlar hiç bozulmayan bir teselsül içinde, daima 'ön plân' da anlatılacaktı. [46]

DEDE KORKUD HİKÂYELERİNDE TASVİR

Dede Korkud hikâyelerinin hareket, hâdise, söz zenginliğine mukabil, maalesef, tasvirlerin dar ve kifâyetsiz olduğunu görüyoruz. Bu tasvirler muayyen ve mahdut bâzı 'şey'lerin unsurlarının 'tavsifi'ne münhasır kalmışlardır. Görülen her 'eşya' (choses)nın tasviri yapılmamış, tasvir hususunda pek az şeye karşı alâka ve sempati duyulmuştur. Âdetâ, tasvir edilecek şeyler seçilmiş, bu, seçilenlerin dışında kalanlar bir yana bırakılmış gibidir.

Yapılan tasvirler, her hikâyede klişe hâlinde tekrar ediliyor. Tasviri yapılan bir *obje* üzerindeki bakış ve tasvir çerçevesi, o obje başka başka nerede ve hangi hikâyede ele alınırsa alınsın, hiç değişmiyor. Bu objenin,

başka bakımlardan, başka bir çerçeve ile, yeni ve başka şekilde tasvir edildiği görülüyor. Bir kere nasıl tasvir edilmişse, artık hep o aynı bakış, aynı çerçeve ve aynı unsurlarla tekrar olunuyor. Yapılan tasvir, lüzum hâsıl oldukça kullanılmak üzere hazır bir hâlde tutulan bir klişe mâhiyetini alıyor.

Kitab-ı Dede Korkud'daki tasvirler muayyen ve sâbit imajlara istinad ederler. Bu tasvirlerde 'monde' 'image' pek dardır. Bir obje için kullanılan mahdut bir kaç imajın çerçevesi dışına çıkılmamaktadır. Meselâ bir dağ hakkında mevcut imajlar üçü geçmiyor: Dağlar yalnız güzel göğüslü, kara veya aldır ve hep karşıda yatarlar. Yaralanan bir insanın yalnız 'kanı şorlar', koynu kanla dolar. Bir dağda tasvir edilecek başka şeyler yok mudur? Bir dağ sâdece bu üç unsurdan mı ibârettir? Koynu kanla dolan, kanı şorlayan yaralının hiç sesi çıkmaz, vücudunda hiç hareket görülmez mi? İniltileri, kıvranışları, davranışları yok mudur? Muztarip hâli nasıldır? Bir kaç imaja münhasır kalan bu kifâyetsiz tasvirler böyle noktalara temas etmezler. Muayyen bazı unsurları alan dar çerçeveleri içine bu gibi şeyler girmiyor.

Dede Korkud hikâyelerinde dinamik ve statik 'chose'lerin tasvirleri birbirlerinden, mahiyetçe fark gösterirler. Statik'in müstakil ve kül hâlinde tasviri yapılmıyor. Tasvir olarak, ancak mahdut bir iki unsuru zikrediliyor ve bununla iktifa olunuyor. Statik'e âid tasvirlerin hiç birisi, dâima tekrar edilen ve hiç değişmeyen bu 'cüz'lerin [47] çerçevesini aşarak aşarak 'kül' seviyesine yükselemez. Statik'in tasviri, her iki unsur -cüz'e istinad eden 'tavsif'lerden öteye geçemiyor. Statik 'şey'lerin bir çok cüz'ünü içine alan, toplu ve geniş tasvirlerle rastlayamıyoruz. Bir dağ, bir ağaç, bir kır.. toplu olarak tasvir edilmeyip yalnız bir cüz'ü (unsuru) ile anlatılıyor. Dağın yalnız rengi mevzuubahs edilir:

Ala tağa ala leşker ava çıkdı.

* * *

Karşu yatan kara tağı

Sorar olsam yaylak kimün

ya yalnız şekli söylenür:

Gögsi güzel kaba tağa ava çıkdı,

ya sâdece yüksekliği bildirilir:

Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvarlanan....

Ağaç yalnız ‘gölgelice kaba ağaç’dır. Bir çayırılık yer yalnız ‘gök alan, görklü çimen’dır. Çok cüzülü, çok unsurlu; yâni toplu, kül hâlinde tasvirleri yoktur. Dağ, su, ağaç, kır, ev, çadır... gibi statik şeylerin müstakil tasvirlerini bulmak mümkün değildir. Bunlar, ancak bir münasebet dolayısı ile ve yalnız tek cüzüleriyle ‘zikrediliyorlar’. Bir ‘şey’in tek cüzünden yalnız bir ‘sıfat’ından bahseden tek cümlelik ifâdelere ‘tasvir’ ismi verilemez. Bunlar ‘tavsif’lerden başka bir şey değildirler. Şu halde, Dede Korkud hikâyelerinde ‘statik şeyler’in tasvir’i değil, tavsif’i yapılmıştır.

Dede Korkud hikâyelerinde, bazılarınca ağaç’a, su’ya dâir tasvir olduğu sayılan bir kaç parça vardır. Bunların ‘bütün’ hâlinde tasvirler olduğu ileri sürülerek söylediklerimize itiraz olunması beklenebilir. Bu parçaların ‘tasvir’ olarak kabûl edilemeyeceğini göstermek için burada tahlillerini yapmak lüzumunu hissediyoruz. Ağaç hakkında olan şu parçaya bakalım:

Ağac ağac derisem sana arlanma ağac
 Mekke ile Medinenün kapısı ağac
 Musa Kelimün asası ağac
 Büyük büyük sularun köprisi ağac
 Kara kara denizlerün gemisi ağac
 Şah-ı merdan Alinün düldülinün eyeri ağac [48]
 Şah Hasan ile Hüseyinün beşiği ağac
 Eğer erdür, eğer avraddur korhusı ağac
 Başun ala bakar olsam başsuz ağac
 Dibün ala bakar olsam dibsüz ağac
 Götürecek olurısan yiğitlögüm seni tutsun ağac
 Bizüm elde gerek idün ağac
 Kara Hindü kullarıma buyurayıdun
 Seni pare pare toğrayalarıdı ağac

Burada, Salur Kazan oğlu Uruz’un asılmağa götürüldüğü bir ağacın muhtelif tavsiflerinden, bu ağac karşısında kahramanın duyduğu hislerin ifâdesinden başka bir şey bulamıyoruz. Asılacağı ağaca karşı bir insanın psikolojisini ifâde eden son dört mısra’ın tasvirle bir alâkası olmadığı meydandadır. Baştaki sekiz mısra’da ise tasvir değil, ağaca dâir tavsifi ‘mefhumlar’ vardır. Bunlar, bir Müslüman göziyle, her ağaca şâmil olabilecek mefhumlardır.

Görüyoruz ki ağaç’ın dış manzarası: asıl görünen tarafları anlatılmayıp, akla getirdiği tedâiler, zihinde ağaç hakkında mevcut umumî tasavvur (idée) lar söylenmiştir. Bu on dört mısra’lık parça içinde, yalnız iki mısra’da ‘görülen’, ‘idrak edilen’ (geschaut) bir ağac vardır. Şu iki mısra’da, ağaç, diğer sekiz mısra’da olduğu gibi ‘akli’ bir ‘şey’ değildir:

Başun ala bakar olsam başsuz ağac
Dibün ala bakar olsam dibsüz ağac

Yalnız iki mısra'ında, 'idrak edilen', 'mefhum' hâlinde olmayan bir ağaçtan bahseden, başka bir deyimle, ağaç hâlinde göze görünen taraflarını anlatan bu parça, müstakil, toplu bir ağaç tasviri olarak kabul edilemez. Bu sâdece ağaç hakkında bir 'düşünüş' ün, son kısmıyla de ağaç karşısında duyulan bir heyecânın ifadesidir.

Suya dâir olan parça da şudur:
Çığnam çığnam kayalardan çıkan su
Ağaç gemileri oynadan su
Hasanile Hüseyinün hasreti su
Bağ ve bostanun ziyneti su
Ayşe ile Fatmanun nikâhı su
Şahbaz atlar içdüğü su [49]
Kızıl develer gelüb geçdüğü su
Ağ koyunlar gelüb çevresinde yatduğı su
Ordamun heberin bilür misin degil mana
Kara başum kurban olsun suyum sana

Sondaki iki mısra' suya hitabdır. Sudan meded uman, haber soran Salur Kazan'ın psikolojik durumu aksettirir. Tasvirle alâkası yoktur. İçinde yalnız psikolojik muhteva vardır. Kazan yurduna döndüğünde tek bir canlı bulamaz. Düşman ailesini, bütün adamlarını, hayvanlarını alıp götürmüştür. Onların izlerini takip eder. Büyük bir perişanlık ve teessür içinde bir su başına gelir.

Şahbaz atlar içdüğü su
Kızıl develer gelüb geçdüğü su
Ağ koyunlar gelüb çevresinde yatduğı su

sözlerle bu suyun o anda 'görülen' manzarasının tasviri yapılmayıp; mazideki hâline göre 'tavsif'i' yapılmıştır. Düşman yurtta ne varsa alıp götürmüş, tek canlı bırakmamıştır. Şu halde, kendilerinden bahsedilen şahbaz atlar, 'kızıl develer, ak koyunlar Kazan'ın su başına geldiği zaman 'gördüğü' şeyler değil, 'hatırladığı' şeylerdir. Kazan, maziye kıyas ederek suyu tavsif ediyor.

Ağaç gemileri oynadan su
Hasan ile Hüseyin'ün hasreti su
Bağ ve bostanun ziyneti su

mısra'ları su hakkında bâzı 'mefhum' ve 'idé' lerin ifadesinden ibaretir. Suyu tavsif için söyleniyorlar. Bu parçayı teşkil eden on mısra'dan yalnız biri suyun 'görülen' haline temas eder gibidir:

Çığanam çığnam kuyulardan çıkan su
Parçayı dolduran tavsiflerin bize suyun manzarasını verdiğini söyleyebilir miyiz?

Görüyoruz ki ağac'a, su'ya dâir bir sürü tavsif alt alta dizilmiş, fakat ortaya bir tavsif çıkmamıştır. Objenin asıl kendisi yerine doğurduğu tedâ-iler, 'évocation'lar, kendisi hakkında tasavvur (idée) lar mevzubahs ediliyor. Objeye, 'görünüş'ü ile değil, zihne getirdiği ile ele alınıyor.[50]

HAREKETİN TASVİRİ

'Hareket ve dinamik tasviri ise statik şeylerdeki gibi, 'tavsifi' olmayıp hakikî tasvir mâhiyetini almıştır. Statik ve plâstik şeyler tasvir mevzuu olduğu zaman bu 'eşya'nın (choses) yalnız bir iki cüz'ü alındığını ve bunların sâdece tavsif edildiğini göstermiştik. Tasvirin objesi 'hareket' (bewegung) olunca mâhiyet değişiyor: Objeye bir iki cüz'ü ile alınmayıp 'bütün'ü ile anlatılıyor; 'hareket' başından sonuna kadar bir 'kül' olarak takib ve tasvir ediliyor. Hareketin bir cüz'ü (pozu) ile iktifa olunmuyor. Tasvirin tespit ettiği ve çerçevesine aldığı hususlar fazlalaşmıyor.

Statik şeylerden ziyâde 'dinamik'e, 'action'a ehemmiyet veren bir zihniyet hâkim olan Dede Korkud hikâyelerinde, hareket tasvirleri, statik ve plâstik'e âit tasvirlerle²² mukayese edilmeyecek nisbette çoktur. Hikâyelerindeki bu action'cu zihniyet o kadar kuvvetlidir ki bir çok şâirler tarafından statik durumda tasvir edilmiş olan 'sabah manzarası', Kitab-ı Dede Korkud'ta tamamen hareket ve fiilden, yâni dinamizmden ibaret bir sabah oluyor:

Salkum salkum tan yelleri esdüğünde
Sakallu bozac turgay sayradukda
Bidevi atlar issin görüb okradukda
Sakalı uzun Tat eri bunladukda
Aklı karalı seçilen çağda
Kalın Oğuz'un gelini kızı bezenen çağda
Göğsi güzel kaba tağlara gün degende
Beg yiğitler, cılasınlar birbirine koyulan çağda

Bu sekiz mısra' içinde bir hareket, bir fiil ifade etmeyen tek mısra' göremiyoruz. Mısra'ların her birinde bir başka hareket göze çarpıyor. Burada, sabah yalnız hareket ve faâliyet olarak, tasvir ediliyor.

Tasvirlerde, münhasıran hareketin kendisine ehemmiyet veriliyor.

²² Tavsif yerine, muvakkaten tasvir dedik.

Harekette röl alan ‘şey’lerin plâstik, şekli tasvirlerine gidilmemiştir. Belirtilmek istenen bu şeylerin ‘şekil’leri değil, ‘action’larıdır. Bu hususu, misâllerile gösterelim: [51]

Kan Turalı, Trabzon tekürünün kızı Salcan’ı alabilmek için öldürmesi şart koşulan üç azgın hayvanla boğuşacaktır. İlk karşılaşmasını bir arslanla yapar: ‘Aslanı koyu verdiler, sürdi, geldi. Kan Turalı bir kepenegi kıynagina toladı, aslanun pençesine sunı verdi. Adı görklü Muhammed’e salavat getirdi. Aslanun alnın gözedüb bir yumruk eyle urdı kim yumruk çenesine tokundı, uvatdı. Sügsüninden tutdı, belini üzdi. Andın küterüb yere urdı. Hurd oldı. ²³Hikâyede, boğuşmadan önce, arslanın meydana gelişi hakkında da bir kaç şey söylenmiştir: ‘Vardılar, aslanı çıkardılar, meydana getürdiler. Aslan haykırdı, meydanda ne kadar at varısa kan kuşandı.’²⁴ Bu boğuşma tasvirinde yalnız action var. Ne aslanın şekli, ne Kan Turalı’nın aslan önündeki hâli, yüzünün renk ve ifâdesi, tavırları tasvir edilmiştir. Trabzon tekürünün bu nam salmış aslanına dâir bulabildiğimiz şu cümleden ibarettir: “Aslan haykırdı, meydanda ne kadar at varısa kan kuşandı.” Bu, aslanın başka hiçbir şeyinden bahsolunmamıştır. Demek ki tasvirde, arslanın şekline değil, action’a e-hemmiyet verilmiştir.

Kan Turalı’nın ikinci karşılaşması çok azgın bir deve ile: ‘Kan Turalı adı görklü Muhammede salavat getürdi. Deveye bir depme urdı, deve bağırđı. Bir dahı urdı, deve ayağı üzerine turımadı, yıkıldı. Basun iki yerinden boğazladı. Arkasından iki kayış çıkardı. Tekürün önünde bıraktı.’²⁵ Bu azgın deve hakkında bütün hikâyede bulabildiğimiz söz ‘canavarlar serhengi devedür.’ cümlesidir.²⁶ Anlatılan yalnız Kan Turalı ile deve arasındaki boğuşmadır. Devenin şekli, korkunçluğu, azgınlığı hakkında hiçbir tasvir yapılmamıştır. Görülüyor ki sırf action ele alınmış, şekli görünüş üzerinde durulmamıştır.

Kan Turalı’nın yaptığı boğuşmaların en zorlusu müdhiş bir boğa ile olur. Kırk arkadaşı, bu boğa karşısında âkıbetinin ne olacağını düşünerek ağlaşırlar: ‘Bu mahalde demür zincirile buğayı getürdiler. Buğa dizin çökdi. Boynuzıyla bir mermer taşı yugurđı, peynir gibi ditdi...’²⁷ Buğanun zencirin aldılar, salı verdiler. Boynuzı elmas cıda gibi, Kan Turalı’nın üzerine sürdi. Kan Turalı adı görklü Muhammede salavat getürdi. [52] Buğanun alnuna bir yumruk eyle urdı kim buğayı göti üzeri-

²³ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 70

²⁴ *Ayn. e.*, s. 69.

²⁵ *Ayn. e.*, s. 72.

²⁶ *Ayn. e.*, s. 70.

²⁷ *Ayn. e.*, s. 68.

ne çökerdi. Alnına yumruğun dayadı. Sürdi meydanun başına çıkardı. Çok çalışdılar, ne buga yener, ne Kan Turalı yener. Küt küt buga solumağa başladı, ağzı köpüklendi. Kan Turalı aydur: ‘Bu dünyayı erenler akıllıla bulmuşlardır. Bunun öninden sıçrayayım, ne hünertim varısa ardından göstereyim, dedi. Adı görklü Muhammede salavat getürdi. Bугanın öninden savuldu. Buga boynızı üzerine dikildi. Kuyrugından üç kere küterüb yere saldı. Sönekleri hurd oldu. Basdı bugazladı. Bıçak çıkarub derisini yüzdü. Etin meydanda koyub derisini tekürün önine getürüb aydur...²⁸ Bu boğuşma tasvirinde boğaya dair tasvir parçası olarak yalnız ‘boynuzuyla bir mermer taşı’ yuğurub peynir gibi ditmesi ‘ile’ boynuzunun elmas mızrak gibi oluşu’ndan bahseden satırları bulabiliyoruz. Bunlar boğanın dehşetini, şeklini tasvir için kâfi değıldir. Fakat tasvire hâkim olan zihniyet, action’a değer verdiği için boğanın şekli üzerinde durmaya lüzum görmemiştir.

Hikâyelerde bütün hareketlerin tafsilâtlı bir surette tasvir edildiği sanılmamalıdır. Hareketler, sür’atle ve göze en fazla çarpan taraflarından alınarak anlatılıyorlar. Uzun uzadıya üzerlerinde durulmaz. En kısa şekilde tasvir edilirler. Savaş tasvirleri, diğer hareket tasvirlerine nazaran biraz daha uzundur. Bâzı sahneler de vardır ki pek kısa tasvir edilmişlerdir. Bunlardan bâzılarını göstermek için bir kaç misâl verelim:

Kahraman Basat, Oğuz memleketinin bütün gençlerini yiyip tüketen Oğuzları oğulsuz bırakan, müthiş bir içtimaî âfet, önünde durulamaz bir canavar olan Depe Göz’ü, bir çok mücâdelelerden sonra öldürmeye muvaffak olur. Memleketini bu canavarın pençesinden kurtarır. Bu büyük hâdisenin memlekette doğurduğu sevinç, Basat’a karşı yapılan tezâhürat etraflı bir şekilde tasvire müsâit sahneleri hâiz bir mevzu olduğu halde pek kıyafetsiz anlatılmıştır: ‘Kalın Oğuz ellerine haber geldi. At ağızlu Uruz Koca evine çapar geldi. Anasına Basatun sevinc verdi. Muştuluk, oğlun Depegözi depeledi, dedi. Kalın Oğuz begleri yetdiler. Salahana kayasına geldiler. Depegözün başını ortaya getürdiler. Dedem Korkud gelüben şadlık çaldı, gazı erenler başına ne geldiğin ayıdı verdi. Hem Basata alkış verdi: Kara Tağa yetdüğünde aşut versün, kanlu kanlu sular- dan geçit versün, dedi.

Erlikile kardaşun kanın aldun
Kalın Oğuz beğlerini bundan kurtardun
Kadir Allah yüzün ağ etsün, Basat [53]

dedi.²⁹ Bu parça, bize memlekette duyulan umumî sevinci, kahrama-

²⁸ *Ayn. e.*, s. 69.

²⁹ Orhan Şâik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 90.

nın halk tarafından nasıl karşılandığını, mesut hâdisenin halk üzerindeki tesirâtını göstermekten uzaktır. Bu mühim noktalara hiç ehemmiyet verilmemiş, hâdise pek tafsilâtsiz geçilmiştir.

On altı yıl kâfirlerin elinde esir kalan Bamsı Beyrek'in, günün birinde ana ve babası ile kavuşması sahnesi, üzerinde durulması lâzım gelen müessir bir sahne iken tasviri hemen hemen yapılmamış gibidir: 'Destimalı gözine silicek Allah Taâlanun kudretiyile gözi açıldı. Atası anası güldiler. Beyreğün ayagina düşdiler. Aydur: Oğul, dünlügi altun bun evümün kabzası oğul. Kaza benzer kızumun, gelinümün çiçeği oğul, görür gözün aydını oğul, tutar belüm kuvveti oğul, kalın Oğuz imrencesi canum oğul deyüben çok ağladı, Allahına şükürler eyledi.'³⁰

Kazan Han'ın, kendisi uğruna kurban giden Beyrek için duyduğu teessürün tasviri bir kaç cümleyi geçmiyor: 'Kazan bu haberi işitdi. Destimalın eline alub ünür ünür ağladı. Divanda zarılık kıldı. Hep anda olan begler ağlaştılar. Kazan vardı, odasına girdi. Yedi gün divana çıkmadı, ağladı, oturdu.'³¹

Kazan Han'ın düşmanlara esir düşmesi sahnesi âdetâ bir 'olup bitti' hâlinde tasvir ediliyor: 'Kazanun begleri baktılar, gördiler kim yağı gelür. Ayıtdılar: Kazanı bıragur gidersevüz evinde bizi kovalar. Yegregi budur ki bunda kırılavuz, dediler. Kâfiri karşıladılar, cenk etdiler. Kâfirler, Kazanun yigirmi beş begini şehid etdiler. Kazanun üzerine düşdiler. Uyudığı yerde tutdılar.'³²

On altı yıl kâfir kalesinde esir kalan Kazılık Koca ile oğlu Yünek'in birbirlerine kavuşması sahnesi tasvir için bir kaç cümle kâfi görülmüştür: 'Babasıyla Yünek gizlü yaka tutuban yilişdiler. İki hasret birbirine buluşdılar. Issuz yerün kurdı gibi ulışdılar. Tanrıya şükürler kıldılar.'³³

[54]

HAREKET TASVİRLERİNDE MÜŞAHADE VE TESELSÜL

Tasvirlerde, 'hareket' yalnız bir safhasından, meselâ bitim'inden yahut seyrinin orta yerinden alınmayıp başlamasında neticelenmesine kadar bütün safhalarile, göze en fazla çarpan pozlarla müsel bir surette takip ve müşahade ediliyor. Bir insanın yaralanarak atından düşmesi hareketi, 'yaralandı, atından yuvarlandı', 'kafasına çarpan topuzun tesiriyle attan

³⁰ *Ayn. e.*, s. 44.

³¹ *Ayn. e.*, s. 118.

³² *Ayn. e.*, s. 106.

³³ *Ayn. e.*, s. 81.

yere düştü' gibi hareketin tek safhasını alan ifâdelerle anlatılmayıp yaranmasından yere yuvarlanıncaya kadar geçen muhtelif pozların tespitiyle tasvir ediliyor:

'Dirse Han Korkud sinirli yayın eline aldı, özengüye kalkub katı çekdi, uzatdı, oğlanı iki talusmun arasında urub çıkdı, yıhdi, oh tokundi. Ala kanı şorladı, koynı toldı, bidevi atınun boynın kucakladı, yere düşdi.'³⁴

'Sol tarafda Bugacuk Melike Kara Güne oğlu Deli Budak karşı geldi, altı perli gürz ile depesine katı tuta urdı. Dünya âlem gözine karanu oldı, at boynın kucakladı, yere düşdi.'³⁵

'Beyregi bileğinden tutdı, tartdı. Çomağını elinden aldı. Beyregün ensesine bir çomağ urdı. Beyrek at boynın kucakladı, kayıda döndi.'³⁶

Görme hâdisesi bile teselsülî olarak anlatılır ve üç pozla gösterilir. İlkın, görmeye takaddüm eden 'bakma' safhası, sonra 'görme' halı, ondan sonra 'görülen şey' söylenir:

'... Oğuzı geldi, bakdı, gördi, Oğuzun ucında bir ala sayvan dikilmiş.'³⁷

'Kan Turalı bakdı, gördi, bu konduğı yerde kuğu kuşları, turnalar, turaclar, keklikler uçarlar. Sovuk sovk sular, çayırlar, çimenler.'³⁸

'Bakdı, gördi, bu otağ Banı Çiek otağıymış.'³⁹

'Beyregün atası anası bakdı, gördi kim gerdek görünmez olmuş.'⁴⁰

[55]

Hareket'in tasvirinde teselsül ve çok pozluluk hususlarını daha iyi belirtebilmek için başka misâller veriyoruz:

'Alar sabah Dirse Han kalkubanı yerinden örü turub, kırk yiğidin boyına alub Bayundur Hanun sohbetine gelüridi. Bayundur Hanun yiğit-

³⁴ *Ayn. e.*, s. 8.

³⁵ *Ayn. e.*, s. 24.

³⁶ *Ayn. e.*, s. 112.

³⁷ *Ayn. e.*, s. 26.

³⁸ *Ayn. e.*, s. 72.

³⁹ *Ayn. e.*, s. 28.

⁴⁰ *Ayn. e.*, s. 32.

leri Dirse Hanı karşıladılar, getirüb kara otağa kondurdılar, kara keçe altına döşediler, kara koyun yahnısından önine getürdiler, Bayundur Handan buyruk böyledür Hanum, dediler.⁴¹

‘Oğlan buğanun alnından yumruğun giderdi, yolından savuldi; buğa ayağ üstine turamadı, düşdi, depesinün üstine yıkıldı.⁴²

‘Kışda yazda karı buzı erinmeyen Kazılık tağına geldi, çıkıdı.⁴³

‘Mere varun, Kazanun oğlu Uruzı tartun, çengele asun, kıyma kıyma ağ etinden çekün, kara kavurma pişürüb kırk beg kızına iletün.⁴⁴

‘Kalkubanı yerümden turayıdum, yakan ile boğazundan tutayıdum, kaba ökçem altına salayıdum, ağ yüzini kara yere depeyidüm, ağzunile burnundan kan şorladayıdum.⁴⁵

‘Sol tarafda Buğacuk Melike Kara Güne oğlu Deli Budak karşı geldi, altı perli gürz ile depesine katı tuta urdı, dünya âlem gözine karanu oldı, at boynın kucakladı, yere düşdi.⁴⁶

‘Delü Karaçar seğirderek vardı, suya düşdi, büredür, suya akdı, gitdi.⁴⁷

‘Tan atdı, gün togdı, Beyregün atası anası bakdı gördi kim gerdek görünmez olmuş.⁴⁸

‘At başını yukarı tutdı, bir kulağın kaldırdı, Beyrege karşı geldi, Beyrek at gögsin kucakladı, iki gözün öpdi, sıçradı bindi.⁴⁹ [56]

‘Kazan oğlu Uruzı hapisden çıkarun, buğazından urganile asun, iki talusından çengele sancun. Kıyma kıyma ağ etinden çekün, kara kavurma edüb kırk beg kızına iletün.⁵⁰

41 *Ayn. e.*, s. 4.

42 *Ayn. e.*, s. 6.

43 *Ayn. e.*, s. 9.

44 *Ayn. e.*, s. 19.

45 *Ayn. e.*, s. 20.

46 *Ayn. e.*, s. 24.

47 *Ayn. e.* s. 32.

48 *Ayn. e.* s. 32.

49 *Ayn. e.* s. 36.

50 *Ayn. e.*, s.19.

‘Bir eski deve çuvalı buldı, deldi, boynına geçürdi, kendüyi delülüge bıraktı.’⁵¹

‘Kazan oğlu üzerine geldi, indi, elin çözdü. Koca koca atayla oğul görüşdü.’⁵²

‘Azrail atun gözine göründi. At ürkdü, Deli Dumrulu küterdi, yere urdı. Kara başı bunaldı, bunlu kaldı. Ağ gögsinün üzerine Azrail basub kondı.’⁵³

‘Hanum hey, meğer hanum bir gün Oğuz oturur iken üstine yağı geldi, dün içinde ürkdü, göçdü.’⁵⁴

‘Çekdi belinden bir oh çıkardı, Depegözün bağına bir oh urdı. Oh geçmedi, paralandı.’⁵⁵

‘Mere kocalar, sünüli ocağa kon, kızsun, dedi. Sünüli ocağa bıraktılar, kızdı.’⁵⁶

‘Basat kocı basub boğazladı, derisini yüzdi. Kuyruğıyla başını deriden ayırmadı. İçine girdi. Basat Depe Gözün önine geldi.’⁵⁷

‘Oğlan kâfiri küterdi, yere urdı. Burnından kanı düdük gibi şorladı. Sıçrayub şâhin gibi kâfirün buğazın ele aldı.’⁵⁸

‘Sıçradı, kâfirler arasından çıkdı. At sürüb bu yiğidün üzerine geldi. Atından indi, çılıbırını bir tala ilişdirdi. Bakdı gördü kim ayun on dördüne benzer bir mahub ala gözlü yiğit...’⁵⁹[57]

SAVAŞ TASVİRLERİ

Dede Korkud hikâyelerinde savaş tasvirleri klişe hâlinedir. Bütün savaşlar aynı imajlar, aynı sözlerle tasvir edilir. Bu tasvirlerin birbirinden hiç fark göstermezler. Yalnız, kimi uzun, kimi daha kısadır. Uzun savaş

⁵¹ *Ayn. e. s. 40.*

⁵² *Ayn. e. s. 58*

⁵³ *Ayn. e. s. 60*

⁵⁴ *Ayn. e. s. 82*

⁵⁵ *Ayn. e. s. 86*

⁵⁶ *Ayn. e. s. 86*

⁵⁷ *Ayn. e. s. 87*

⁵⁸ *Ayn. e. s. 97*

⁵⁹ *Ayn. e. s. 103.*

tasvirleri şöyle bir plân üzerine yapılmış görünüyor:

- 1- Kahramanların savaş yerine gelişleri ve tavsifleri;
- 2- Savaşın umumî bir tasviri ve nasıl cereyan ettiği;
- 3- Savaşta Oğuz beylerinin hücum istikametleri, temâyüz eden kahramanların ve onların yaptıklarının kısa kısa zikri;
- 4- Netice (Bir iki cümle ile anlatılır.)

Bu hususta ile ilgili bâzı örnekler verelim:

Kazan Han'ın Savaşı

Kahramanların Savaş Yerine Gelişleri ve Tavsifleri:

'Bu mahalde kalın Oğuz begleri yetdi. Hanum görelüm kimler yetdi:

Kara deve ağzında Kadir veren, kara buğa derisinden yeşigünün yapuğı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığın ensesinde yedi yerde döken erenler evreni Kazan Begün kardaşı Kara Güne çapar yetdi, çal kılıcun kardaş Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm kimler yetdi:

Demür Kapu dervendindeki kapuyı depüb alan, atmış tutam ala gönderinün ucında er yügürden Kayan Selcük oğlu Delü Dundar çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Amid ilen Mardin kalesin depüb yıkan, demür yaylı Kıpçak Melike kan kusduran, gelüben Kazanun kızın erlikile alan, Oğuzun ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmuzı (?) şalvarlı, atı bahrî hotazlı Kara Güne oğlu Kara Budak çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Destursuzca Bayundur Hanun yağısın basan, atmış bin kâfire kan kusduran ağ boz atının yelesi üzerinde kar turduran Gaflet Koca oğlu [58] Şir Şemseddin çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Parasarun Bayburd hisarından parlayub uçan, ap alaca gerdegine karşı gelen, yedi kızun umudu, kalın Oğuz imrenesi Kazan Begün inağı, boz aygırlu Beyrek çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Çaya (?) çalımlu, çalkara kuş erdemlü; kurkurma kuşaklu, altun küpelü, kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı, Kazılık Koca oğlı Beg Yügnek çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Altmış erkek derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı erkek derisinden külâh etse kulaklarını örtmeyen, kolı budı kıranca, uzun baldırları ince, Kazan Begün tayısı, at ağızlı Uruz Koca çapar yetdi. Çal kılıcun Begüm Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm kimler yetdi:

Varıban Peygamberün yüzini gören, gelüben Oğuzda sahabesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlu Bügdüz Emen çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunun ardınca görelüm kimler yetdi:

Kâfirleri it ardınca bırağub horlayan, elden çıkub aygır gözlü suyından at yüzdüren, elli yedi kalenün kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sunı Sandal Melike kan kusduran, kırk cübbe bürünüb otuz yedi kale beginün mahub kızlarını çalub bir bir boynın kocan, yüzinde tudağında öpen, Elig Koca oğlı Alp Eren çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Savaşın Umumî Tasviri:

Sayılağla Oğuz begleri tükense olmaz, hep yetdiler. Arı sudan abdest aldılar, ağ alınların yere kodılar, iki rek'at namaz kıldılar, adı görkli Muhammede salavat getürdiler, bîtekellüf kâfire at saldılar, kılıc çaldılar. Gumbür gumbür nakkareler döğüldi, burması altun tuc borılar çalındı.

Ol gün cigerinde olan er yiğitler belürdi. Ol gün muhanetler sapa yer gözetdi. Ol gün bir kıyamet savaş oldu, meydan tolı baş oldu. Başlar kesil-

di top gibi; şahbaz atlar yügürdi, nalı düşdi; ala ala gönderler süsüldi, kara pulat öz kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi; üç yüleklü kayın oklar atıldı, demreni düşdi; kıyametün bir günü ol gün oldu; beg nökerinden, nöker beginden ayrıldı. [59]

Savaşta Oğuz Beylerinin Hücum İstikametleri ve Temâyüz Edenler:

Taş Oğuz begleriyle Deli Tundar sağdan depdi. Cılasun yigitleriyle Kara Güne oğlu Deli Budak soldan depdi. İç Oğuz begleriyle Kazan düpe depdi. Şöklı Meliki bir gözedübeni atdan yere saldı. Gafillüce kara baş alub kesdi. Kahışdın alca kanın yer yüzine dökdi.

Sağ tarafda Kara Tüken Melike Kayan Selcük oğlu Deli Tundar karşı geldi. Sağ yanını kılıçladı, yere saldı. Sol tarafda Bugacuk Melike Kara Güne oğlu Deli Budak karşı geldi, altı perli gürz ile depesine katı tuta urdı. Dünya âlem gözine karanu oldu, at boynın kucakladı, yere düşdi. Kazan Begün kartaşı kâfirün tuğiyile sancağın kılıçladı, yere saldı.

Savaşın Neticesi:

Derelerde depelerde kâfire kırgun girdi, leşine kuzgun üşdi. On iki bin kâfir kılıcdan geçdi, beş yüz Oğuz yiğitleri şehid oldu.

Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyeni öldürmedi.

Kalın Oğuz begleri toyum oldu.⁶⁰

.....

Kazan Han'ın bir başka savaşı:

Kahramanların Savaş Yerine Gelişleri ve Tavsifleri:

'Bu mahalde Oğuz erenleri bir bir yetdi. Görelüm hanum kimler yetdi:

Kara Dere ağzında Kadır Veren, kara buğa derisinden yeşigünün yapuğu olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, kara bıyığın yedi yerde ensesinden döken Kazan kartaşı Kara Güne çapar yetdi. Çal kılıcun kardaş Kazan yetdüm, dedi.

⁶⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 22-24.

Anun ardınca görelüm hanum kimler yetdi: Demür Kapu dervendindeki demür kapuyu kapub alan, altmış tutam ala gönderinin ucında er böğürden, Kazan gibi pehlivanı bir savaşda üç kez atından yıkan, Selcük oğlu Delü Tundar çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Anun ardınca görelüm kimler yetdi: Varıban destursuzca Bayundur [60] Hanun yağısın basan, altmış bin kâfire kan kusduran, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan, yetdüm, dedi.

Anun ardınca görelüm kimler yetdi: Parasarun Bayburd hisarından parlayub uçan ap alaca gerdegine karşı gelen, kalın Oğuz imrenesi, Kazan Begün inağı; boz aygırlu Beyrek çapar yetdi. Çal kılıcun hanum Kazan yetdüm, dedi.

Anun ardınca görelüm kimler yetdi: baksa çalımlu, çalkara kuş erdemlü, kurkurma kuşaklu, kulağı altun küpeli, kalın Oğuz beglerini bir bir atdan yıkan, Kazılık Koca oğlu Beg Yügnek çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm, dedi.

Anun ardınca görelüm kimler yetdi: Yigirmi dört boyun ohşayan Deli Tundar yetdi.

Anun ardınca bin kavim başları Döger yetdi.

Anun ardınca bin Bügdüz başları Emen yetdi.

Anun ardınca tokuz koca başları Uruz yetdi.

Savaşın Umumî Tasviri:

Saydukça Oğuz begleri dükense olmaz. Kazanun begleri hep yetdi. Üzerine yağanak oldu.

Arı sudan abdest aldılar. İki rek'at namaz kıldılar. Adı görkli Muhammede salavat getürdiler. Bîtekellüf kâfire at saldılar, kılıc urdılar.

Ol gün cigerinde olan er yiğitler belürdi. Ol gün nâmerdler sapa yer gözetdi. Bir kıyamet savaş oldu. Meydan tolu baş oldu. Kıyametün bir günü oldu. Beg nökerden, nöker begden ayrıldı.

Savaşta Oğuz Beylerinin Hücum İstikametleri ve Temâyüz Edenler:

Oğuz begler ile Tundar sağa depdi. Cılasun yigitleriyyile Kara Budak sola depdi. Kazan kendü düpe depdi. Tekür ile Şökli Melike havale oldı. Böğürdübeni atdan yere saldı. Alca kanın yer üzerine dökdi.

Sağ tarafda Kara Tüken Melike Tundar karşı geldi. Sancubanı yere saldı. Deprenmedin başın kesdi.

Boyı uzun Burla Hatun kara tuğın kâfirin kılıcladı, yere saldı.

Savaşın Neticesi:

Tekür alındı, kâfir kaçdı. Derelerde kâfire kırgun girdi. [61] On beş bin kâfir kimi kırıldı, kimi tutuldu.

Kazan, oğlu üzerine geldi, indi. Elin çözdü. Koca koca atayıla oğul görüşdi.

Üç yüz yiğit Oğuzdan şehid oldı.

Kazan oğlancuğun kurtardı. Gerü döndü.

Gaza mübârek oldı. Oğuz begleri toyum oldı.

Ağca Kale, Sürmelüye gelüb Kazan kırk otak dikdürdü. Yedi gün yedi gece yeme içme oldı.⁶¹

Küçük Savaş Tasvirlerinden Bâzi Örnekler:

‘Kazan Beg Oğuzına : Beni seven yetsün, dedi. Kalın Oğuz begleri atlandılar, Bayburd hisarına çapar yetdiler. Kâfirler dahı bunları karşıladılar.

Kalın Oğuz begleri arı sudan abdest aldılar. Ağ alınların yere kodılar. İki rek’at namaz kıldılar. Adı görklü Muhammedi yada getürdiler. Güm-bür gümbür nakkareler döğildi. Bir kıyamet savaş oldı, meydan tolı baş oldı.

Şökli Meliki böğürdübeni Kazan Beg atdan yere saldı. Kara Tekürü Deli Tundar kılıcladı, yere saldı. Kara Arslan Meliki Kara Budak yere saldı. Derelerde kâfire kırgun girdi. Yedi kâfir begi kılıcdan geçdi.

Beyrek, Yügnük, Kazan Beg; Kara Budak, Deli Tundar, Kazan oğlu Uruz Beg, bunlar hisara yürüiş etdiler.

⁶¹ Orhan Şâik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 57-58.

Beyrek otuz tokuz yigidinün üzerine geldi. Anları sağ ve esen gördi. Allaha şükür eyledi. Kâfirün kilisesin yıkdılar, yerine mescid yapıdılar. Keşişlerün öldürdiler. Ban banlatdılar, aziz Tanrı adına kudbe okutdılar.⁶²

.....

‘Kazan Beg gördi ki kâfir atı bağlandı, atından indi, arı sudan abdest aldı. Aü alnın yere kodı, iki rek’at namaz kıldı. Adı görkli Muhammedi yada getürdi. Kara dinlü kâfire göz karartdı, haykırdı, at [62] saldı, karşı vardı, kılıc urdı. Gümbür gümbür tavullar çalındı. Burması altun tuc bolar çalındı.

Ol gün cılasun beg erenler döne döne savaşıdı. Ol gün kara pulat öz kılıçlar çalındı. Ol gün kargu dillü kayım ohlar atıldı. Ala uzun sivri cıdalar süsüldi. Ol gün nâmerdler, muhannetler sapa yer gözetdi.

Ol gün baka baka Kazan oğlu Uruzun aşkı geldi, aydur: ‘Berü gelün kırk yoldaşum, size kurban olsun menüm başum. Görürmisiz, ağam Kazan baş kesdi, kan dökdi, oğlan uşak yemek yemekce gelmez, dedi. Babam bu kâfirleri esirgenmiş gibi, Meni seven yiğitlerüm ne turursız, kâfirün bir ucına depelüm, dedi.

Kara kocın oynatdı. Uruz kâfirün sağına at depdi. Sağlı sollı kâfiri hob tağıtdı. Sanasıncim tar yolda totu düşdi; ya kara kasun içine şahin girdi, kâfirün ucını basdı, tağıtdı.

Azgun dinlü kâfir bunaldı. Kaça gördi, kovulan kimseler oğlanun bidevi atın ohlatular, at yihıldı, kâfirler Uruzun üzerine çohdı.

Uruzun kırk yiğidi atdan indi, ala kalkan bağını kısa dögdiler, kılıc sıyırdılar, Uruzun üzerine çok savaşıdılar. Kalaba korhudur, derin olsa baturur, yayanun umudı olmaz. Sağın solın Uruzun çevürdiler, kırk yiğidin şehid etdiler.

Oğlanun üzerine düşdiler, tutdılar.⁶³ [63]

TABIATIN TASVİRİ

Dede Korkud hikâyelerinde geniş bir tabiat duygusu yoktur. Tabiata bakış çok mahdut ve dar çerçeve içinde kalmıştır. Tabiattaki her ‘şey’e

⁶² *Ayn. e. s.* 45.

⁶³ Orhan Şâik Gökay, *Dede Korkud*, s. 49

karşı alâka ve sempati duyulmamıştır. Bakış adesesı sâde ‘karşı yatan dağlar’ ile ‘akıntılı sular’a çevrilmiş gibidir. Kahramanlarının maceralarına naklolunan Oğuz ilinin manzaralarından, mevsimlerinden, kırlarından, güzel yerlerinden hiç bahsedilmiyor. Vak’aların geçtiği mevsimi dahi öğrenemiyoruz. Oğuzların çadırlarını, sürülerini yaydıkları yaylalar, kırlar nasıldı, bu yerlerde tabiat hayatı nasıl geçirdi; hikâyeler bunları anlatmıyor.

Tabiat veya tabiata ait ‘şey’lerden doğrudan doğruya bahsedilmiyor. Bunlar ancak münasebet düştükçe ‘zikrediliyor’. Tabiata dâir toplu, müstakil tasvirler yoktur. Toplu olarak bir dağ, bir nehir kenarı, bir kır tasviri bulamayız. Bunların yalnız bir cüz’ü, bir unsuru zikrediliyor. Dağsa, yükseklığı veya rengi, su ise akıntılı veya kanlı oluşu söylenmekle iktifa oluyor.

Dede Korkud hikâyelerinde tabiattan daha ziyâde duygulara çerçeve olarak kullanmak üzere bahsediliyor. Hikâyelerdeki insanların hisleri anlatılırken bazı tabiat dekorları içine yerleştirilirler:

Uruz, babasının kendisini kurtarmak uğrunda düşmanla çarpışıp sonu ölüm olan bir maceraya atılmasını istemez. Bir babanın oğlu için ölmesini ayıp sayar; bunu kabul etmez. İş, anası ve babası sağ olsun. Kendisi giderse, yerine bir oğul daha gelir. Kahramanın bu duygusunu ifade etmek için tabiattan bazı şeylere müracaat ediliyor:

Karşı yatan kara tağlar
Esen olsa él yapılıur
Kanlu kanlu sular
Esen olsa kamın taşar
Kara koc atlar
Esen olsa kulun toğar

Bu tabiat çerçevesinden sonra onun asıl söylemek istediği şeye geçiyor: [64]

Kaytabanda kızıl deve
Esen olsa torum verür
Ağılda ağca koyun
Esen olsa kuzı verür
Beg erenler
Esen olsa oğlı toğar
Sen esen ol, anam esen olsun
Menden yegrek, Kâdir size oğul vere
Ağ südini anam mana helâl eylesün

Savaşmagıl, kayıda döngül baba gerü⁶⁴

.....

Şöklı Melik isimli kâfir tekürü, Kazan Han'a, elinde esir bulunan ihtiyar anasını geri vermeyeceğini, onu bir keşişle evlendirip ondan doğacak çocuğu Oğuz kahramanlarına savaş rakibi olarak çıkaracağını söyler. Kazan'ın yanında bulunan Karacuk Çoban, ona karşı, ihtiyar bir kadından çocuk doğamayacağını söylerken maksadını bir tabiat çerçevesiyle ifade ediyor:

Karşu yatar karlı kara tağlar
 Karıyubdur otı bitmez
 Kutlu kutlu ırmaklar
 Karıdur déye suyu gelmez
 Şahbaz şahbaz atlar
 Karıyubdur kulun vérmez
 Kızıl kızıl develer
 Karıyubdur köşek vérmez
 Mere Kâfir Kazanun anası
 Karıyubdur oğul vérmez⁶⁵

.....

Banı Çiçek, yıllarca kendisinden haber alınmayan nişanlısı Bamsı Beyrek'in bir gün yurduna dönünce, bunun müjdesini ana ve babasına bir tabiat dekoru ile verir:

Irgab ırgab kara tağun yihılmışdı, yüceldi âhir
 Kanlu kanlu sularun soğulmuşıdı, çağladı âhir
 Kaba ağacun kurumışıdı, yaşardı âhir
 Şahbaz atun karımışıdı, kulun vérdi âhir [65]
 Kızıl develerün karımışıdı, köşek vérdi âhir
 Ağ koyının karımışıdı, kuzı vérdi âhir
 On altı yıllık hasretün oğlun Beyrek geldi âhir
 Kayın ata, kayın ana muştuluk mana ne vérürsüz⁶⁶

.....

Kardeşini düşmanlar elinden kurtarmaya gideceğini söyleyen Segrek'e anası memnuniyetini bir tabiat çerçevesiyle ifade eder:

Ağzun için öleyim oğul
 Dilün için öleyim oğul

⁶⁴ Orhan Şâik Gökyay, *Dede Korkud*, s.22.

⁶⁵ *Ayn. e. s. 55.*

⁶⁶ Orhan Şâik Gökyay, *Dede Korkud*, s. 44.

Karşu yatan kara tağun
 Yıkılmış idi yüceldi âhir
 Akındılı görklü suyun
 Soğulmuşıdı çağladı âhir
 Kaba ağacda tal budağun
 Kurumışıdı yaşarub göğerdı âhir⁶⁷

Sınır beyi Begil, kendisinin avda yaralandığı haberinin düşmanlara nasıl gittiğini bir tabiat dekoru içinde anlatıyor:

Menüm kara başuma neler geldi
 Kara tağlardan haber aşmış
 Kanlu kanlu suların haber geçmiş
 Demür Kapu dervendinden haber varmış
 Alca atlu Şöklı Melik katı pusmuş
 Pusduğundan kara tağlara tuman düşmüş⁶⁸

Uruz tarafından kılıçlanan Beyrek'in vasiyetinde dağlardan, sular-
 dan bahsedilerek ölüm haberinin Kazan Han'a varışına bir dekor çizilir:

Yiğitlerüm, yerünüzden örü turun
 Ağ boz atumun kuyrığını kesün
 Arku béli, ala tağdan dünin aşun [66]
 Akındılı görklü suyu, delüb geçün
 Kazanun divanına çapub varun
 Ağ çıkarub kara geyün
 Sen sağ ol, Beyrek öldi, dedi⁶⁹

TABIATA DAİR TASVİRÎ VE TAVSİFÎ PARÇALAR

Bu kısımda tabiata ait 'şey'ler (choses) hakkındaki olan tasvirî ve tavsifî sözleri topluyoruz.

Dağlar :

Göğsi güzel kaba tağa ava çıkdı⁷⁰
 * * *

Göğsi güzel kaba tağa ava çıkdun⁷¹

⁶⁷ *Ayn. e. s.* 100.

⁶⁸ *Ayn. e. s.* 94.

⁶⁹ *Ayn. e., s.* 117.

⁷⁰ *Ayn. e., s.* 7.

⁷¹ *Ayn. e. s.* 8.

* * *

Göğsi güzel kaba tağa gün degende⁷²

* * *

Ala gözli kırk yiğidi boyuna algıl, göğsi güzel tağlar başına çıkıl.⁷³

.....
Dökülmesi büyük bizüm tağlarımız olur
Ol tağlarda bağlarımız olur
Ol bağların kara salkumları, üzümü olur
Ol üzümü sıkırlar, al şarabı olur
Ol şarabdan içen esrük olur⁷⁴ [67]

.....
Kazılık tağı akar senün sularun
Akar iken akmaz olsun
Biter senün otlarun Kazılık tağı
Biter iken bitmez olsun
Kaçar senün geyiklerün Kazılık tağı
Kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün⁷⁵

.....

Kışda yazda karı buzı erinmeyen Kazılık tağına geldi çıkıldı.⁷⁶

Ala tağa ala leşker ava çıkıldı.⁷⁷

Karşu yatan ala tağdan bir oğul uçurdunısa déğil mana.⁷⁸

Arku béli ala tağı
Avlayuban kuşlamadun mı?⁷⁹

Arku béli ala tağı dünin aşdun
Akındılı suyn dünin geçdin⁸⁰

Arku béli, ala tağı avlarıdum⁸¹

⁷² *Ayn. e. s. 4.*

⁷³ *Ayn. e. s. 47.*

⁷⁴ *Ayn. e. s. 60.*

⁷⁵ *Ayn. e. s. 9.*

⁷⁶ *Ayn. e. s. 9.*

⁷⁷ *Ayn. e. s. 14.*

⁷⁸ *Ayn. e. s. 8.*

⁷⁹ *Ayn. e. s. 69.*

⁸⁰ *Ayn. e. s. 70.*

⁸¹ *Ayn. e. s. 76.*

Ala tağda çadırın otağı dikdi⁸²

Arkuru yatan ala tağı dünin aşgıl⁸³

Ala yatan kara tağları aşdum⁸⁴

Karşu yatan kara tağı

Sorar olsam yaylak kimün⁸⁵ [68]Karşu yatan kara tağumı aşmağa gelmişim⁸⁶

Kazan, oğlını alub kara tağlar üzerine ava çıkdı⁸⁷

Irgab ırgab kara tağun yıkılmışdı, yüceldi âhir⁸⁸

Karşu yatan kara tağdan oğlana yaylar vérdi⁸⁹

Kara kara tağlarda çevürdüm alımadım, Basat.⁹⁰

Karşu yatan kara karlı tağlardan aşar olsa⁹¹

Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvarlansa⁹²

Yüce tağları tamam tursa⁹³

Alca atlu Şökli Melik katı pusmuş

Pusdığından kara tağlara tuman düşmiş⁹⁴

.....

Sular:⁸² *Ayn. e. s. 115.*⁸³ *Ayn. e. s. 94.*⁸⁴ *Ayn. e. s. 79.*⁸⁵ *Ayn. e. s. 37.*⁸⁶ *Ayn. e. s. 30.*⁸⁷ *Ayn. e. s. 47.*⁸⁸ *Ayn. e. s. 44.*⁸⁹ *Ayn. e. s. 97.*⁹⁰ *Ayn. e. s. 86.*⁹¹ *Ayn. e. s. 27.*⁹² *Ayn. e. s. 107.*⁹³ *Ayn. e. s. 108.*⁹⁴ *Ayn. e. s. 94.*

Çığnam çığnam kayalardan çıkan su
 Ağac gemileri oynadan su
 Hasan ile Hüseyinün hasreti su
 Bağ ve bostanun ziyneti su
 Ayşe ile Fatmanun nikâhı su
 Şahbaz atlar içdüğü su
 Kızıl develer gelüb geçdüğü su
 Ağ koyunlar gelüb çevresinde yatduğı su⁹⁵

.....
 Kamın akan yügrük sudan bir oğul akıtdunısa dégil mana.⁹⁶ [69]

Kanlu kanlu sulardan geçer olsa geçit vérsün⁹⁷

Akındılı görkli suyunu geçmeğe gelmişim⁹⁸

Akındılı görkli suyu delüb geçün⁹⁹

Akındılı görkli sular kurısa kara taşmaz.¹⁰⁰

Kanlu kanlu sulardan haber geçe¹⁰¹

Taşkun taşkun suları

Aşub geldüğünde geçdüğünde¹⁰²

Kanlu kanlu sulardan haber geçmiş¹⁰³

Akındılı görklü suyun

Soğumışdı çağladı âhir¹⁰⁴

Sovuk sularını

Sorar olsam içit kimün¹⁰⁵

⁹⁵ Ayn. e. s. 16.

⁹⁶ Ayn. e. s. 8.

⁹⁷ Ayn. e. s. 27.

⁹⁸ Ayn. e. s. 30.

⁹⁹ Ayn. e. s. 117.

¹⁰⁰ Ayn. e. s. 56.

¹⁰¹ Ayn. e. s. 71.

¹⁰² Ayn. e. s. 38.

¹⁰³ Ayn. e. s. 94.

¹⁰⁴ Ayn. e. s. 100.

¹⁰⁵ Ayn. e. s. 37.

Sovuk sovk sularum

Sana içit olsun¹⁰⁶

Sovuk sovk sularum

İçer olsam menüm kanum olsun¹⁰⁷

Sovuk sovk bınarlarum gerekise ana içit olsun¹⁰⁸

Uzun Bınar demekile meşhur bir bınar varıdı. Ol bınara periler konmuşdı.¹⁰⁹ [70]

Deniz :

Kitab-ı Dede Korkud'da yalnız iki yerde denizden bahsedilmiştir:

Arkıç kırdı yıkanur Aman denizinde

Sarp yérlerde yapılmış kâfir şehri

Sağa sola çırpındı urur yüzgeçleri

Su dibinde döner bahrileri

Tanrı menüm, deyü su dibinde çığrışur âsileri¹¹⁰

Ala yatan kara tağları aşdum. İlerü yatan Kara Denize girdüm. Gemi yapub gömleğüm çıkardum, yelken kurdum. İlerü yatan denizi deldüm, geçdüm.¹¹¹

Göl den yalnız bir kere bahsolunuyor:

Arı gölün ördeğin şakıyub alan...¹¹²

Çayır ve çimenler:

Bunlara dâir söylenenler pek azdır.

Kan Turalı bakdı, gördi, bu konduğı yerde kuğu kuşları, turnalar, turacılar uçarlar. Sovuk sovk sular. Çayırlar, çimenler. Salcan Hatun bu yeri görkli gördi beğendi.¹¹³

Gök alan, görklü çimene çadır dikdi.¹¹⁴

¹⁰⁶ Ayn. e. s. 63.

¹⁰⁷ Ayn. e. s. 63.

¹⁰⁸ Ayn. e. s. 62.

¹⁰⁹ Ayn. e. s. 82.

¹¹⁰ *Ayn. e. s.*108.

¹¹¹ Ayn. e. s. 79.

¹¹² Ayn. e. s. 71.

¹¹³ Ayn. e. s. 72.

¹¹⁴ Ayn. e. s. 47.

Kazan gök alan, (görkölü)¹¹⁵ çimene çadır dikedürdi. Otağın kurdı.¹¹⁶
[71] Andan babasının ordusına geldi. Meğer evleri öninde bir büyük ağac vardı. Dibinde bir yahşı bınar vardı.¹¹⁷

Ağaçlar:

Gölgelice kaba ağacum kesilübdür.¹¹⁸
 Kaba ağacın kurımışıdı, yaşardı âhir¹¹⁹

Kaba ağacda tal budağın
 Kurımışıdı yaşarub göğerdı âhir¹²⁰

Ağac ağac dérisem sana arlanma ağac
 Mekke ile Medinenün kapusu ağac
 Musa Kelimün asası ağac
 Büyük büyük suların köprisi ağac
 Kara kara denizlerün gemisi ağac
 Şah-ı merdan Alinün Düldülinün eyeri ağac
 Zülfikârın kınıyilen kabzası ağac
 Şah Hasanile Hüseyinün beşiği ağac
 Eğer erdür, eğer avratdur korhusı ağac
 Başun ala bakar olsam başsuz ağac
 Dibün ala bakar olsam dıbsüz ağac
 Meni sana asarlar, götürmegil ağac
 Götürecek olurısan yiğitlüğüm seni tutsun ağac
 Bizüm élde gerek idün ağac
 Kara Hindü kullarıma buyurayıldım
 Seni pâre pâre toğrayalarıldı ağac¹²¹ **[72]**

At:

Açuk açuk meydana benzer senün alıncuğın
 İki şebçerağa benzer senün gözciğezün
 İbrişime benzer senün yelediğün
 İki koşa kartaşa benzer senün kulacığın
 Eri muradına yetürür senün arhacığın
 At démezem sana kartaş dérüm

¹¹⁵ Orhan Şaik Gökyay, metinde olmayan bu kelime yerine *yeşil* kelimesini koymuştur. Biz eserde *yeşil* kelimesinin hiç kullanılmadığını ve birinci misâldeki çimene sıfat olarak *görkölü* sözünü nazar-ı itibara alarak bu şekilde bir tamlama yapmayı tercih ettik.

¹¹⁶ Ayn. e. s. 119.

¹¹⁷ Ayn. e., s. 37.

¹¹⁸ Ayn. e. s. 38.

¹¹⁹ Ayn. e., s. 44.

¹²⁰ Ayn. e., s. 100.

¹²¹ Ayn. e., s. 20-21.

Kartaşumdan yeğ
Başuma iş geldi yoldaş dërüm
Yoldaşumdan yeg¹²²

Kara göz atun beline binen Kazan¹²³

Yelisi kara kazılık atun binmedün mi?¹²⁴

Ağ boz atlar çapdarur yiğitler gördüm¹²⁵

Alca atlu Şökli Melik katı pusmuş¹²⁶

Ağ boz atunun kuyruğunu kesün¹²⁷

Şahbaz şahbaz atlar¹²⁸

Koca koca atlar
Esen olsa kulun toğar¹²⁹

Tavla tavla şahbaz atlarım
Sana binit olsun¹³⁰

Boynı uzun bidevi atlar giderise menüm gider¹³¹

Bidevi atlar issin görüp okradukda¹³² [73]

Konur atun vérgil mana¹³³

Arabi atlar ölen yérde
Bir kulunı ölmez mi olur ?¹³⁴

¹²² *Ayn. e. s.* 36.

¹²³ *Ayn. e. s.* 57.

¹²⁴ *Ayn. e. s.* 69.

¹²⁵ *Ayn. e. s.* 79.

¹²⁶ *Ayn. e. s.* 94.

¹²⁷ *Ayn. e. s.* 117.

¹²⁸ *Ayn. e. s.* 22.

¹²⁹ *Ayn. e. s.* 55.

¹³⁰ *Ayn. e. s.* 63.

¹³¹ *Ayn. e. s.* 11.

¹³² *Ayn. e. s.* 7.

¹³³ *Ayn. e. s.* 18.

Konur atın çekdürdi, batun bindi¹³⁵

Kurt :

Karanu ahşam olanda günü toğan
 Karile yağmur yağanda er gibi turan
 Kara koc atları kişnedüren
 Kızıl deve gördüğünde buzlaşdıran
 Ağca koyun gördüğünde kuyruk çarpub kamçılayan
 Arhasını urub berk ağılun ardın söken
 Karmayugec semüzin alub tutan
 Kanlu kuyruk üzüb çab çab yudan
 Avazı kaba köpeklere gavga salan
 Çakmakluca çobanlara dünile yügürden
 Ordamun haberin bilür misin dégil mana
 Kara başum kurban olsun kurdum sana¹³⁶

Köpek:

Karanu ahşam olanda vaf vaf üren
 Acı; ayran tökülende çab çab içen
 Gelen hırsuzları korhudan
 Korhuduban şamatasile ürküden
 Ordumun haberin bilür misin dégil bana
 Kara başum sağlığında eyülükler edem, köpek, sana¹³⁷ [74]

Çalkara Kuşu:

Kab kayalar başında yuva tutan
 Kadir ulu tanrıya yakın uçan
 Mancılığı ağır taşdan gızıldayub katı inen
 Arı gölün ördeğin şakıyub alan
 Kaya öyke dib yürüriken tartub üzen
 Karıncuğı ac olsa kalkub uçan
 Cümle kuşlar sultanı çalkara kuş
 Kanadıyıla saksağana kendüzin şakıdur mı? ¹³⁸

¹³⁴ Ayn. e. s. 20.

¹³⁵ Ayn. e. s. 47.

¹³⁶ Ayn. e. s. 16-17.

¹³⁷ Ayn. e. s. 17.

¹³⁸ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, s. 71.